

Program ČSL v meziválečné době Teze k přednášce¹

Lidovci se v meziválečné době definovali jako katolická, vlastenecká, československá a jasně demokratická strana² stojící v politickém středu mezi pravicí a levicí. Můžeme říci, že lidová strana byla vnímána svým způsobem jako klasická středová strana. Takové místo ji přisuzoval i první československý prezident T. G. Masaryk, který lidovcům však vyčítal, že ne vždy plní tuto roli.

O tomto názoru vypovídá i Masarykův článek „O funkci, kterou by měla mít lidová strana“,³ kde chtěl, aby se tato strana stala reprezentantkou politického středu. Doslova napsal: *Jest u nás nedostatek politického středu a lidová strana mohla by být uchazečem na tuto funkci, která není k zahození a která není nevděčná.*⁴

Ale nepředbíhejme. Jednou z hlavních charakteristik bylo, že šlo o katolickou stranu. Katolictví lidovců se projevovalo nejen v takových věcech jako, že v této straně bylo velké množství duchovních, ale také ve svém programu soustředěným na hájení vše co s katolictví souvisí. To nebyla jenom obhajoba práv katolické církve, otázka církevního majetku a církevních svátků. Katolíci se snažili do soudobé politiky také vnášet nejrůznější morální aspekty, jako byla ochrana rodiny nebo naopak boj proti alkoholismu, kouření, prostituci atd. Mimochodem budiž poznamenáno, že předseda lidovců Šrámek nebyl na rozdíl od Masaryka zastáncem radikálního odmítání alkoholu.⁵

V lidoveckém programu z roku 1920 je tak například obsažen požadavek, aby bylo zakázáno prodávat tabákové výrobky mládeži do 16 let a pro „individua propadlá pijáctví“ aby byly zřízeny „zvláštní ústavy léčebné“.⁶ Program rovněž usiloval o potlačení prostituce a požadoval dokonce, aby pro prostitutky byly vytvářeny zvláštní léčebny. Program rovněž připouštěl i jejich doživotní internaci.⁷

V dobové české společnosti se však primárně vedl vášnivý spor o tom zda-li se mají otázky víry a náboženství zatahovat do politiky. V zásadě tu existovaly dva směry. Jeden, který odmítal, aby do politiky byly zatahovány tyto otázky. Politika a náboženství ale i církev respektive církev v podání tohoto názoru se nemají a dokonce nesmí spojovat. Tato kooperace byla často označována za škodlivou. Víra a náboženství má stát zcela stranou. Zastáncem této teze byl například i první československý prezident T. G. Masaryk.

O Masarykových názorech na politický katolicismus a samotnou Československou stranu lidovou (ČSL) snad nejlépe vypovídají jednak poznámky ale následně také jeho novinové články, přičemž platí, že ve svém soukromí je daleko kritičtější než na veřejnosti, byť své články uveřejňoval anonymně.⁸ Jedním z nich byl i článek *Strana klerikální* uveřejněný pod šifrou R. v prosinci 1928 v Lidových novinách, kde vysvětluje své výhrady vůči lidovcům.⁹

Vady této strany podle něj tkví v samých základech této strany, protože „směšuje církev a stát, náboženství a politiku“¹⁰ a to podle něj vede k „mravnímu zeslabení“ a k tomu, že se všude „šíří a prohlubuje náboženská a mravní pochybnost“, protože výše než skutečnou mravnost a zbožnost si strana cení „úspěchy i malé úspěšky politické“. Masaryk po celý svůj život byl zastáncem názoru, že církev, náboženství a politika se nemají slučovat a proto také žádal odluku státu od církve.

Mimochodem budiž poznamenáno, že další příčina jeho kritického přístupu k lidové (klerikální) straně tkvěla v její údajné pasivnosti „...*Celé katolictví upadá snadno v pasivnost, protože je založeno na autoritě, že je absolutistické celou svou podstatou, a v tom smyslu, že za jedině správný a výlučný pokládá jedině svůj program. Za celých deset let od převratu*

*nemůže se klerikální strana vykázat ani jediným významnějším návrhem zákona nebo administrativním opatřením. Byla stále jen příživníkem...*¹¹

Podobné názory bylo možné slyšet i na jiných místech. Část společnosti kritizovala i tu skutečnost, že katoličtí duchovní se účastní politiky. Kněz má podle těchto názorů se věnovat pouze kostelu, kazatelně a ničemu jinému. Legionářský deník Národní osvobození silně kritizoval skutečnost, že lidová strana je ovládána duchovními. A svůj nesouhlas dále vysvětlovali. Z jejich argumentace plyne, že politiku považovali vlastně za něco špatného. Kdo se věnuje politice ten, ztrácí morální kredit. Nebylo to přímo takto vyjádřeno, ale mezi řádky to takto mohli mnozí pochopit.¹²

Lidovci podobné kritiky odmítali. Duchovní podle nich byli plnoprávními občany a mohli se proto politicky angažovat. Na lidovce však jako na stranu katolickou útočili mnozí a to jak z levice, tak z pravice. Nejvíce útoků proti ní právě směřovalo jako proti straně klerikální tj. katolické. Konkurenti jí vyčítali především její propojení s církví, případně to, že nehájí dostatečně křesťanské zásady. V případě pravicových stran byla nejsilnější kritika z řad agrární (zemědělské) strany, která vnímala především na venkově lidovce za svojí hlavní konkurenční stranu. Navíc samotní agráři se hlásili ve svém programu ke křesťanským (katolickým) základům a lidovcům vyčítali jejich prezentaci jako výlučně katolické strany. Na to lidovci v podání agráří neměli právo.¹³

Agrárnický Večer to v roce 1933 vyjádřil tak že si papež nepřeje katolických stran a že vysokými církevními hodnostáři je vytýkáno: „že strana lidová vede osobní a krajně nesnášenlivý boj proti Republikánské straně, ve které je organisováno více katolíků, než kolik čítá lidová strana v republice. Toto zneužívání náboženství k politickým účelům poškozují církev a ohrožuje víru... Není prostě myslitelné, aby záležitosti katolického vyznání byly monopolisovány lidovou stranou, jež staví se ke katolíkům jiného politického přesvědčení zcela nepřátelsky, zvláště na našem venkově“¹⁴ Kněz stejně tak jako celá církev je určena podle agráří všem a ne jenom lidovcům.

Ještě silnější útoky však padali na lidovce ze strany levicových stran a to především ze strany komunistů. Zvláště v prvních letech existence Československé republiky byly tyto útoky velmi silné, která jim zpravidla vyčítaly, že je to strana podporující monarchii, zpátečnická, konzervativní státu a pokroku nepřátelská. Sociálně demokratické noviny Právo lidu se nejednou velmi tvrdě střežovalo do lidovců. V roce 1926 například napsalo, že mezi základy dvacátého století patří i to, že z monarchistů se stali republikáni. Doslova napsali, že v našem skeptickém století se dějí základy. Zatímco ve starověku se obrátil na cestě do Damašku Šavel a stal se z něho později svatý Pavel, tak v našem případě nastalo podobné obrácení: „na cestě z Vídně obrácen byl monarchista Šrámek v republikána.“¹⁵

Naopak lidovci zastávaly názor, že náboženství patří do politiky. Vnímali to jako výraz nutnosti a zároveň jako vyjádření nedokonalosti našeho politického systému. Katolický a lidovecký intelektuál Alfred Fuchs to vyjádřil v jednom ze svých článků z roku 1923 Problém konfesní strany.

Konfesní stranu vnímal jako výraz dobových poměrů a dodával: „*přiznáváme mile rádi, že konfesní strana je něco co neodpovídá čistému sociologickému pojmu politického stranictví, jak se vytvořilo ve velkých demokraciích románských a anglosaských. Ale do systému dvou stran, jež se dělí pouze názorem na celní politiku, máme u nás velmi daleko. Jsou ovšem velké státy, kde katolíci nejsou politicky organisováni a vede se jim přitom velmi dobře. Ale to jsou právě státy s klasickou tradicí demokratickou, kde úcta k náboženským právům spoluobčanovým jest prostě otázkou občanské slušnosti a gentlemanství.*“¹⁶

Stoupenci ČSL byly přesvědčeni, že náboženství patří do politiky.¹⁷ Ve své politice soustředili především na obranu práv katolické církve. Zcela otevřeně se hlásily k tomu, že jsou

katolickou stranou. To se projevovalo jednak ve stanovách ale také v politickém programu. ČSL ve svých stanovách zdůrazňovala, že jedině věřící člověk se může stát členem lidové strany. A koneckonců tak byly vnímání i celou společností. Lidovec bylo synonymum pro politicky angažovaného katolíka a to jak v pozitivním, tak negativním slova smyslu.

Mladí lidovci v roce 1934 se například nechali slyšet, že je naprosto přirozené, aby se věřící angažovali v politice a že je už na čase, aby se s tím ostatní smířili. Uznávali, že katolíci jsou i v jiných stranách. Ale jejich činnost podle jejich názoru příliš katolické věci nepomůže. „A právě ti katolíci, kteří zájmům náboženským dávají přednost nade vším ostatním, protože vědí, že všechny ostatní zájmy jsou jim podřízeny, v politických hnutích katolíků, v takových stranách, jako je naše hnutí lidové. Katolíci, kteří dávají ovšem přednost zájmům jiným, u nichž zájem náboženský je vedlejší než hmotný, jsou stoupenci jiných politických hnutí. Věc víry, ovšem z nich nemá nic.“¹⁸

Lidovci se ve své každodenní politice soustředili především na kulturní a náboženské otázky. Prezentovali svoji politiku, jako svatý boj, aby bylo co nejvíce uchováno z naší „křesťanské minulosti“. Lidovci se stylizovali do role bojovníků za ochranu posledních zbytků křesťanských prvků v československém zákonodárství. „Museli jsme odrážeti útoky, které mířili na poslední zbytky křesťanských prvků v našem zákonodárství. Útoky proti katolické škole na Slovensku i u nás, pokusy o uzákonění vraždy nenarozených, vraždy ze soucitu, jež chtěla ubohým trpícím nabídnouti jed v injekční stříkačce místo křesťanského milosrdenství. Znemožnili jsme pro ten čas takovou organizaci našeho školství, jež chtěla školu vydat navždy na pospas směrům protináboženským jako za krále germanizátora Josefa II. Naším přičiněním nedošlo k zavedení povinného civilního sňatku, k zrušení některých bohosloveckých seminářů a soustředění bohosloveckých fakult ve fakultu jedinou...Lidové hnutí je jedinou politickou silou v naší demokracii, která otevřeně a pevně bojuje s bezbožeckým nátěrem našeho státu“¹⁹

Jednou z důležitých otázek byla školská problematika. Zde narážely na ostatní nejen socialistické strany, kdy spolu vedli souboj o podobu československých škol. Sociálně demokratický tisk hrdě prohlašoval, že v nových republikánských poměrech a školách nebude již pro klerikály místo: „Z našich škol vychází mládež, odchovaná moderními pedagogy a moderními osnovami učebními, v nichž klerikální duch nemá místa.“²⁰

Lidovci však usilovali o pravý opak o zachování církevních škol a především o zachování výuky náboženství. V tom lidovci byli úspěšní, protože se jim v podstatě podařilo dosáhnout snesitelného kompromisu. Výuka náboženství byla zachována stejně jako církevní školy, které měli statut soukromých škol.

Podobné to bylo i v případě uzavírání sňatků, kdy církevní sňatek zůstal na stejné úrovni jako občanský. V případě pohřbů byly umožněny i občanské pohřby stejně jako byla umožněna kremace, která se dosud zdála pro katolíky a tím i pro lidovce nepřijatelná. Lidovci se rovněž podíleli na uhájení kostelů a hřbitovů v majetku církve. Tato otázka nabyla k aktuálnosti, kdy především v Čechách usilovala nově vzniklá Československá církev o získání některých katolických kostelů, kaplí ale i hřbitovů a far buď do svého užívání, nebo dokonce i do svého majetku. Zde československá vláda stála na straně katolíků respektive původních vlastníků. Dá se říci, že meziválečné Československo v těchto věcech postupovalo velmi umírněně. Výsledkem byl jakýsi kompromis. Katolíci se na jedné straně museli smířit s existencí jiných církví a především odlišných názorů na život směřující k postupné sekularizaci veřejného prostoru. Na druhé straně byl katolické obřady ať už svatby nebo pohřby a další dané na stejnou úroveň s občanskými a nebyly jim tudíž podřízeny.

Klasický příklad této politiky byl patrný i v otázce slavení svátků, kterou jsem již zmínil v textu. Otázka oslav státních svátků v meziválečném Československu byla možná trochu

paradoxně jedním z velmi ožehavých témat nejen vnitřní, ale také zahraniční politiky. Problematika slavení církevních svátků jako svátků státních je jedním z dobrých příkladů vývoje vzájemných vztahů mezi Československou republikou a katolickou církví a současně reálných politických úspěchů, které dosáhl český (resp. československý) politický katolicismus na poli prvorepublikové politiky.²¹

Demokratické Československo již od samého počátku velmi výrazně naznačovalo, že chce v rámci chystané a téměř všemi prosazované odluky církve od státu vyřešit nejen otázku postavení církve v prvorepublikové společnosti, ale i řadu jednotlivých dílčích problémů, jako bylo například slavení církevních svátků.²² Cílem chystané reformy bylo pokud možno co nejvíce omezit jejich počet. Poukazovalo se na to, že mnohé svátky se do moderní doby nehodí. Požadavek reformy byl spojován i s tvrzením, že není důvod, aby měla republika tolik svátků, zvláště za situace, kdy byla prosazena osmihodinová pracovní doba. Značná část tehdejší české společnosti navíc vnímala církev a vše, co s ní bylo spojeno, jako zastaralou nemoderní instituci svázanou s někdejší monarchií, jejíž vliv považovala za nutné omezit.²³

Proti chystané reformě vystupovala přirozeně katolická církev, která československým úřadům důrazně naznačovala, že radikální úprava počtu svátků by negativně ovlivnila vzájemné vztahy. Například 30. května 1919 arcibiskupský ordinariát v Praze adresoval Ministerstvu školství a národní osvěty dopis, kde vysvětloval, že pro katolíky jsou přísně závazné následující svátky: Nový rok (1. ledna), Zjevení Páně (6. ledna) Nanebevstoupení Páně,²⁴ Boží tělo,²⁵ sv. Petra a Pavla (29. června), Nanebevzetí P. Marie (15. srpna), Všech Svátých (1. listopadu), Neposkvrněného početí Panny Marie (8. prosince), Hod boží vánoční (25. prosince). V listu se dále psalo: „*Katolíků československých dotklo by se pochopitelně velmi trapně, kdyby zrušeny byly jmenované zasvěcené svátky, jakož i v Čechách všeobecně slavené svátky patronů našich sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava.*“²⁶ V podobném duchu se vyjadřovaly i další biskupské úřady.

Naproti tomu se hlásili o slovo mnozí politici žádající změnu. Chtěli odstranit dosavadní praxi, kdy Rakousko (na rozdíl od Uherska) v podstatě neznalo pojem státního svátku, protože byly zavedené pouze respektované svátky církevní.

Tyto postoje se výrazně projevíly už při projednávání zákona o státním svátku 28. října 1918. Prozatímní parlament tuto osnovu projednával v říjnu 1919 a na své 83. schůzi 14. října 1919 přijal rezoluci vyzývající vládu, aby s urychlením předložila Národnímu shromáždění osnovu zákona o úpravě státních a církevních svátků.

Zpravodaj zákona o 28. říjnu, poslanec a právník František Weyr, se k předmětné problematice vyjádřil slovy: „*Není možno nadále, aby moderní stát, který jest si vědom, že jest něco jiného než církev, prostě respektoval církevní svátky různých náboženských vyznání, protože, kdyby měl býti spravedlivý, musil by pak uznávati svátky všech náboženských vyznání a měli bychom snad více svátků nežli všedních dnů. Bude rozhodně nutno v této věci udělati pořádek, a sice ve smyslu, jak se samo sebou rozumí, odluky církve od státu. Zavádíme-li nové svátky státní, bude tím více nutno, abychom po případě oklestili svátky již stávající, poněvadž by zajisté nebylo možno, zaváděti vždy nové a nové svátky a staré nerušiti, jelikož věc ta má, jak zajisté lehko lze nahlédnouti, též hospodářský význam. Zavedením každého nového svátku snižuje se pracovní doba ne denní, nýbrž každoroční, národa a jest po případě škoda takovéto doby. Rozumí se samo sebou, že úprava svátků státních nemusí býti nutně v rozporu s úpravou církevních svátků. Bylo by zajisté nesprávnno, kdyby stát, který má velkou většinu vyznavačů určitého vyznání náboženského, stanovil státní svátky na jiné dny, než jsou stanoveny svátky církevní. Stát musí si arcit' vyhraditi a stanoviti též po případě svátky čistě státní, významu politického, svátky takové, které s náboženskými vyznáními nemají co činiti.*“²⁷

Podobnou argumentaci přijali i poslanci, kteří pod vedením národně demokratického poslance Aloise Rašína podali o rok později v prosinci 1920 návrh zákona na stanovení dnů svátečních a odstranění jiných svátků náboženských. Jejich návrh byl velmi radikální. Ve svém prvním paragrafu počítal pouze s tím, že „*V území republiky Československé uznávají se za dny sváteční — případnou-li na všední den — 1. květen, 28. říjen, druhý svátek vánoční po Božím hodě vánočním, pondělí velikonoční a pondělí svatodušní.*“²⁸ Svůj návrh odůvodnili především hospodářskými aspekty vycházejícími z mylné představy, že lidé budou více pracovat, pokud bude méně volných dnů.²⁹ Úprava svátkového práva se nakonec řešila až v roce 1925. Prodleva v projednávání byla způsobena řadou faktorů. Prvním nesporným důvodem byla skutečnost, že tehdejší politika se primárně zaměřovala na provedení odluky církve od státu jako celku. Pro odpor politického katolicismu k tomu ovšem dosud nedošlo. Příznivci provedení odluky a vypořádání se s církví rekrutující se z řady českých levicových i pravicových stran zvolily jinou taktiku. Realizace odluky se měla uskutečnit prostřednictvím řady konkrétních návrhů upravujících jednotlivé otázky vzájemných vztahů mezi církví a státem. Jednou z těchto otázek byla i úprava svátkového práva, která byla interpretována jako projev československé demokracie ve vztahu k náboženství.

Výsledkem dlouhodobých jednání bylo nakonec přijetí Zákona o svátcích a památných dnech (zákon 65/1925 Sb. z 3. dubna 1925), v němž socialisté prosadili den upálení Mistra Jana Husa (tj. 6. července) jako památný den, který zůstal následně beze změny po celou dobu existence první republiky.³⁰

Přijatý zákon představoval v celku přijatelný kompromis pro obě strany, protože řada svátků byla z minulosti zachována. V přijatém zákoně se rozlišovalo mezi svátky a památnými dny. Svátky byly Nový rok (1. leden), Tři králové (6. leden), Nanebevstoupení Páně, svátek Božího Těla, svátek sv. Petra a Pavla (29. červen), Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen), svátek Všech Svatých (1. listopad), Neposkvrněného Početí Panny Marie (8. prosinec) a Boží hod vánoční (25. prosinec). Vedle toho byly ještě památné dny: svátek práce (1. květen), sv. Cyrila a Metoděje (5. červenec), Mistra Jana Husa (6. červenec), svátek sv. Václava (28. září), a 28. říjen jako státní svátek podle zákona ze 14. října 1919.

Zákon vzešel z vládní iniciativy a odsouhlasen byl na základě dohody vládních stran včetně katolických lidovců, pro které nebyl výsledný kompromis příliš bolestivý. Spíše naopak. Strana totiž docílila toho, že do zákona byly převzaty všechny zasvěcené svátky podle kodexu kanonického práva a navíc byl zaveden svátek sv. Cyrila a Metoděje. Tuto skutečnost pak lidovci náležitě využili v dobové publicistice, kde zdůrazňovali, že právě jenom a jenom jejich zásluhou byla zachována řada katolických svátků (které mimochodem zůstaly součástí československého kalendáře až do počátků komunistického režimu). V jedné ze svých stranických publikací lidovci poměrně přesně popsali způsob vyjednávání nad některými body zákona. Původní vládní návrh například počítal s tím, že zůstanou pouze tři katolické svátky (Boží Hod vánoční, Nový rok a svátek sv. Cyrila a Metoděje). Lidovci svým tlakem docílili zachování jedenácti svátků.³¹ Původní lidovecký návrh počítal také se zavedením svátku pěti patronů, a to z českých zemí sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého; z Moravy sv. Cyrila a Metoděje; ze Slezska sv. Hedviky a ze Slovenska sv. Štěpána.

Jediným lidoveckým ústupkem tak bylo obětování svátku tří patronů, kteří byli českou společností vnímáni rozporuplně. Svatá Hedvika a svatý Štěpán patřili mezi patrony Polska a Maďarska, pro naši společnost se zdáli být v zásadě nedůležitými postavami.³²

Jedinou výraznou změnou oproti návrhu lidovců tak bylo nezavedení svátku sv. Jana Nepomuckého³³ a naopak zavedení svátku Mistra Jana Husa. Na něm však důvodová zpráva vyzdvihla jen jeho zásluhy o pražskou univerzitu, český jazyk a literaturu,³⁴ aby zavedení svátku bylo pro katolíky přijatelnější. Zajímavé svědectví nám o přípravě této důvodové

zprávy zanechal ve svých pamětech jeden z tehdejších členů vlády Jiří Stříbrný, který patřil mezi iniciátory tohoto svátku. Vzpomínal, že ministerský předseda A. Švehla mu vícekrát naznačoval, že zavedení Husova svátku nesmí způsobit pád vládní koalice, a tak odůvodnění muselo být s ohledem na katolíky a příznivce politické pravice velmi opatrně stylizováno, což ovšem vyvolávalo na druhé straně nespokojenost u prezidenta a značné části tehdejší politické reprezentace: „*Získati dr. Šrámka [tj. lidovce a přeneseně i katolíky – pozn. autora] pro Husa bylo vyloučeno, tak nezbyvalo, nežli opatrně vyzkoušet, kolik toho unese, aniž by musel opustit vládní koalici. Stavěli jsme mu most v tom smyslu, že 6. července bude prohlášen za státní svátek-zasvěcený Janu Husovi, ale v důvodové zprávě přejdeme jeho spor s katolickou církví a vyzdvihneme Husa jako zasloužilého vlastence o lidové vzdělávání a spisovný jazyk. Úmyslně dal jsem návrh zákona a důvodové zprávy vypracovati dr. Karlu Kramářovi, který ostatně k Šrámkovi z nás měl nejbližší. Když po dlouhých bojích a dramatických scénách, kdy praskalo to v samých základech koalice, zdálo se mně, že je vše dohodnuto, šel jsem s tím k prezidentovi. Byl krajně znepokojen. Popuzovala jej hlavně důvodová zpráva, a když se dozvěděl, že jejím autorem je dr. Kramář, vytýkal mně zbabělost. Co prý jsme to z Husa udělali. Proč prý jsme tu stylisaci vůbec svěřovali Kramářovi, proč jako místopředseda [vlády – pozn. autora] nepřišel jsem s vlastním návrhem. Chtěl, abych to zahodil, že sám napíše důvodovou zprávu atd. Vysvětloval jsem pohněvanému prezidentu, že čtyři členové pětky jsou s akademickým vzděláním, a proto už z taktických důvodů nesmím býti tak neskromný, abych jim předkládal svůj návrh. Nemohu proto přijati ani návrh presidentův, protože bych nesměl prozradit autora, musel bych si návrh přisvojit. Ale to že pochopí – kdyby šlo i o dokonalou stylisaci a dílo mistrovské, čtyři akademikové by na něm nenechali jedinou větu nevyměněnou. Tím, že určili jsme Husův svátek na 6. července, v den výročí jeho mučednické smrti a nikoli v den narození (ostatně neznámý), bylo učiněno dost. Důvodová zpráva nepřijde do kalendářů, tu zůstane na věky červeně označený 6. červenec jako Husův svátek. Budu-li trvati na tom, aby i v důvodové zprávě byl označen Hus jako bojovník proti Římu, návrh padne. Nebudou pro něj v bojovním hlasování ani nár. dem., ani agrárníci, obávající se o své katolické voliče. Dr. Meisner, jediný, který by mně mohl býti velikou oporou v pětce, musí jako Žid chovat se velmi rezervovaně. President to uznal, ale spokojen nebyl. Po odhlasování ve sněmovně však zákon podepsal.*“³⁵

Nicméně tento ústupek se stal pro následné komplikace v souvislosti s Marmaggiho aférou. Na okraj budiž poznamenáno, že za celých dvacet let se jen jednou vážněji vzpříčily lidovci přání katolické církve a to bylo v souvislosti s touto aférou. Tehdy lidovci nerespektovali přání Svatého stolce a zůstali nadále součástí československé vlády. I když byli vyzýváni, aby ji opustili. Lidovci se tak omezili pouze na formální protesty. Mimochodem slovenští luďáci těžce nesli opatrnícký postoj lidovců a pateticky na ně apelovali: „Místo papírových protestů, páni lidovci, opusťte vládu, zanechejte společnosti husitů a vymozte volby na podzim. Slovenský katolicismus v rukách s volebním lístkem touží odplatit husitům urážku své cti a svého jména.“³⁶

Důvodem této celé aféry byl spor o slavení svátku Mistra Jana Husa. Zatímco církev vnímala Husa jako nepřitele církve tak naopak značná část české společnosti ho vnímala jako svého hrdinu. Spor pak vyvrcholil tím, když československá vláda a následně parlament odsouhlasili schválení Husova svátku mezi památné dny v roce 1925. První veřejná oslava, kdy do čela těchto oslav se zapojil jak prezident, tak ministerský předseda byly interpretovány nunciem jako urážka Svatého stolce a na protest proti těmto oslavám opustil 6. července 1925 Prahu a odjel do Říma. Jeho krok vyvolal v rámci české politiky obrovskou vlnu nevole a mnozí politici chtěli tvrdě zúčtovat s Vatikánem.

18. července 1925 jednala ministerská rada o konfliktu s Vatikánem. Ministr zahraničních věcí při této příležitosti velmi obsáhle referoval o průběhu sporu. Vláda vzala jeho informace na vědomí a výsledkem jednání bylo vládní prohlášení, které víceméně obviňovalo vatikánskou stranu z vyhrocení sporu, ale zároveň vyjadřovalo jistou snahu o jeho urovnání. Proti vládnímu prohlášení se ale postavili lidovci. Velmi sporná byla pro ně zejména poslední věta, kde si vláda stanovila při jednání s Vatikánem záruky, že ustanovení Husova svátku bude nadále považováno za platný zákon a z rozhodování o této věci bude katolická církev vyloučena.³⁷

Hlasováním proti se však lidová strana ocitla ve velmi obtížném postavení. Zatímco ostatní katolické strany, například Hlinkova ľudová strana a katoličtí radikálové shromáždění kolem listu *Čech*, se chtěli postavit nepřátelům církve v otevřeném boji, lidovci stáli před těžkým rozhodnutím, zda mají zůstat ve vládě, která byla v konfliktu se Svatou stolicí. Lidovecký novinář Josef Doležal vnímal toto nesnadné rozhodování zejména u předsedy Jana Šrámka, který se snažil vyvést katolickou politiku z izolace a integrovat ji znovu do národního života. Na druhé straně však chtěl samozřejmě využít kapitálu, který se v konfliktu v předvolební době nabízel. Podle Doležala však měl Šrámek i velké obavy z toho, aby nenastaly nové odpady od církve a „konečně, aby strana lidová nebyla znovu postavena v očích nacionálně cítících a neinformovaných souběžců jako živel národně vlašný a s vlastním státem necítící.“³⁸ Pod tímto zorným úhlem je třeba číst rozhodnutí ústředního výkonného výboru lidové strany na jeho schůzi 21. a 22. července o setrvání strany ve vládě i v případě, kdyby došlo k úplnému přerušení diplomatických styků mezi vládou republiky a Svatým stolcem.

Šrámek si tehdy kladl otázku, zda strana může zůstat v dosavadní koalici. A na tuto otázku si sám odpovídal, že to možné je, i když to lidovci dělají s velkým sebezapřením. Svůj postoj odůvodňoval tím, že lidovci dosáhli státních příspěvků pro duchovní, omezili proticírkevní zásahy ve školách a zabránili pozemkové reformě na církevních statcích, jež by tvrdě dolehla na financování církevních institucí. Případné vystoupení z koalice by podle Šrámka ostatní strany považovaly za nepřátelský akt a podle toho by také vůči katolíkům postupovaly. V první řadě by podle něho bylo zasaženo Slovensko: tamní církevní školy by mohly být postátněny a pravděpodobně by se provedla pozemková reforma s nepříznivým dopadem pro církev. V důsledku toho by se vytvořilo nepřátelské ovzduší, jež by mohlo vést k odpadu mnoha věřících, ale i duchovních. Šrámek tak v žádném případě nechtěl jít do opozice, protože to považoval za „hřeb do naší politické rakve“.³⁹

Šrámek se nakonec rozhodl zůstat ve vládě. Své rozhodnutí mimo jiné odůvodnil i tím, že v otázce vnitřní politiky rozhodují lidovci a ne Vatikán, což byl na katolického kněze velmi odvážné rozhodnutí. Celá věc nakonec dobře dopadla. Strana v nadcházejících volbách získala mimo jiné i díky této aféře nejvíce hlasů v meziválečné historii a po těchto volbách se dostala k moci pravicová vláda tzv. občanské nebo také panské koalice, která zahájila jednání se Svatým stolcem, jejichž výsledkem byla na přelomu let 1927/28 oboustranná dohoda nazvaná *Modus vivendi*, která upravovala vzájemné vztahy.

Význam koalice občanských stran respektive koalice pravicových stran spočíval i v tom, že právě v tomto období se podařilo zapojit do československé vlády i Hlinkovu Slovenskou stranu lidovou a současně se v tomto období podařilo prosadit přes značný odpor socialistických stran kongruu, stejně jako se podařilo prosadit zákon o zemském uspořádání. Oba jmenované zákony měly obrovský význam. První pro hospodářskou stabilizaci duchovních. Zákon 122/1926 totiž stanovoval nejnižší plat duchovních, který byl hrazen ze státních prostředků. Druhý pak měl obrovský význam pro uklidnění poměrů v celé republice a pro budování státní správy respektive samosprávy na zemských principech, kdy skrze zákon vzniklo na území státu čtyři země. Události z roku 1927 respektive 1928, kdy došlo k přijetí

respektive realizaci tohoto zákona č. 125/1927 Sb. ze 14. července 1927 o organizaci veřejné správy, patří přirozeně k zásadním přelomovým okamžikům v dějinách moderního meziválečného Československa. Zákon o organizaci politické správy z léta 1927 totiž představoval největší pokus o unifikaci veřejné správy v celé republice.⁴⁰

Velký rozruch způsobil projednávání zákona o platech duchovenstva. Tzv. kongruový zákon vyvolal velké pobouření především v řadách radikální levice. Zatímco národní socialisté a další levicové strany vystupovali proti zákonu a ostře ho slovně napadali. Například národně socialistická poslankyně Františka Zemínová se nechala slyšet: „Z povzdálí dívají se Habsburkové spokojeně na toto dílo rozvratu Msgra Šrámka. Vatikán a Habsburkové vítězí v 8. roce republiky v přestrojeném rouše spojených klerikálů československo-německomadžarských. Lokajově monarchie dostali se k veslu ve státě a lid je přišlápnut k zemi. To, co nyní tropí měšťanské strany s kongruou, je nejstrašnější zločin na ochuzeném národě od osudného 26. července 1914.“⁴¹

19. června 1926 byla sněmovna svědkem velmi tvrdých obstrukcí. Komunistický poslanec Jan Harus provokativně při projednávání nosil obraz Jana Husa. Další poslanci zpívali píseň *Hranice vzplála*. Další poslanci vytáhli zásuvky z poslaneckých lavic a začali jimi bušit do lavic a současně se snažili dostat k lidoveckému místopředsedovi sněmovny Ing. Janu Dostálkovi, který momentálně řídil schůzi. Chtěli mu vytrhnout spisy, aby nemohl řídit schůzi. Jeden z komunistických poslanců Bohumil Jílek se probojoval k předsednickému křeslu a začal cloumat „ze zadu křeslem, na němž předsedající inž. Jan Dostálek seděl, aby ho z toho křesla shodil a tím z předsednictví odstranil.“⁴² Další komunistický poslanec Jan Hurus chtěl po Dostálkovi hodit další křeslo určené místopředsedovi sněmovny. Tomu ovšem zabránil lidovecký poslanec Václav Košek, který v poslední chvíli mu tuto křeslo vyrval z rukou. Vypjatá atmosféra pokračovala útoky na zpravodaje zákona poslance Františka Noska a jeden z dalších poslanců výtržníků rusínský komunistický poslanec a později maďarský diplomat Emanuel Šafránko se snažil Dostálkovi ukrást zvonec, aby jím nemohl volat poslance k pořádku. Na schůzi padaly nejrůznější urážky, kdy různí poslanci útočili na své protivníky, že takové projevy mohou přednášet v blázincích a ne v parlamentě. Pískaly na píšťalky a vůbec celá schůze byla velmi napínavá až do pozdních večerních hodin. Jenom s vypjetím všech sil se podařilo vládním poslancům včetně lidoveckým dosáhnout přijetí zákona a zlomení obstrukcí.

Snad právě proto v jaké situaci se lidovci nacházeli na počátku své existence, se již od počátku definovali nejen jako katolická strana ale současně i jako výlučně demokratická a národní strana. Důraz na demokracii, národ a křesťanské hodnoty (křesťanský solidarismus) se objevuje ve všech programových dokumentech ČSL za první republiky.⁴³

Svoji podporu demokracii vydávali za jeden ze základních cílů své politiky. Lidovecký ministr František Nosek k tomu v listopadu 1929 pravil, že po celou dobu bylo cílem lidovecké politiky, „aby jakýkoliv diktát, kterékoliv strany, neovládl náš politický život na úkor demokracie.“⁴⁴ A dokonce se pasovali na ochránce občanského pořádku, demokratické volnosti, majetkové svobody a strážce demokratického zřízení naší republiky, která bojuje proti jakémukoliv omezení demokracie a to jak v oblasti celostátní politiky, tak v oblasti komunální politiky.⁴⁵ Tak například v únoru 1927 bylo uloženo výkonnému výboru ČSL, „aby strana vynaložila veškerý svůj vliv“ k tomu „aby občanská samospráva nebyla omezena, ale rozšiřována.“⁴⁶

Už v prvním roce své existence lidovci formulovali své přesvědčení slovy: „Šli jsme s národem v rakouské minulosti a půjdeme s národem i v české přítomnosti a budoucnosti. Politickým programem národa je zachování a vybudování československé republiky v moderní demokratický stát. Nemáme žádného důvodu stavět se proti republikánské formě

státní a ani nám nenapadne dělat monarchistickou stranu. Monarchii považujeme za překonanou formu.⁴⁷ Z tohoto postulátu pak vyplývala jejich další politika.

Pozitivní postoj k demokracii byl jimi neustále zdůrazňován a lidovci byli pro něj ochotni leccos obětovat. Například společenství s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a dalšími křesťanskými stranami v tehdejší Československu. Je přece znám výrok německého katolíka dr. K. Hilgenreinera, který prohlásil, že se v některých (především národnostních) otázkách „spíše shodne s čs. sociálními demokraty než s neústupným Šrámkem“.⁴⁸

Předseda lidovců byl dokonce ochoten obětovat i své zdraví, aby zdůraznil svůj prodemokratický postoj. Když byl poprvé pozván k TGM, přikázal svému řidiči, aby jel do Lán co nejrychleji. Během jízdy však došlo k autonehodě a Šrámek utrpěl zranění, ze kterého se pak několik týdnů léčil.⁴⁹

Jasná vyjádření ve prospěch demokracie nalezneme v řadě projevů stranických představitelů. Tak třeba Msgre. Jan Šrámek 28. října 1928 na Pražském hradě řekl při oficiálním projevu prezidentu republiky T. G. Masarykovi: „Víme všichni, že není pro nás jiné cesty, než cesta demokracie. Jedině demokracie může vésti k stálému vyrovnávání protikladů, k míru národnostnímu, sociálnímu i náboženskému.“⁵⁰

Podobně mluvil Šrámek i na zemském sjezdu ČSL v Praze 26. září 1937: „Vždycky jsme ve vládě s důrazem odmítali jakékoliv pokusy o tzv. totalitu. My jsme byli pro naprostou svobodu, pro naprostou samostatnost všech směrů politických v národě, ve státě.“⁵¹

Podobná prohlášení můžeme najít i jinde.⁵² Například lidovecký ministr, poslanec František Nosek,⁵³ prohlásil v jednom ze svých projevů ve sněmovně: „Slavná sněmovno! Z... vnitřních důvodů vyplývá naše přiznání k demokracii, odtud vyplývá také obava, že by se na těch věcech mělo něco změnit, poněvadž jakmile se opustí základna demokratického řízení veřejných záležitostí, dříve nebo později – nemůže to býti jinak – dochází k jednostrannému reglementování ať jednotlivce nebo nějaké politické skupiny, znamená to úžasné ohrožení bezpečnosti osobní svobody a znamená to také dříve nebo později nastoupení špatných, bludných cest, poněvadž ony nejsou výhodným, prospěšným způsobem kontrolovány a korigovány od všech těch, kteří jsou také spolupovoláni k tomu, aby o otázkách veřejných spouštěli.“⁵⁴

Někteří lidovci šli pak ve svém zdůrazňování demokracie tak daleko, že Boha dokonce přirovnávali k největšímu demokratovi a o samotné demokracii prohlašovali že je to Boží dar. Jedním z nich byl i dlouholetý předseda ČSL na Slovensku JUDr. Martin Mičura,⁵⁵ který tuto myšlenku ve svých projevech často zdůrazňoval. Tak například 22. ledna 1938 pravil „my sme mali [a] budeme mať za demokrata Boha Krista“.⁵⁶

Důvodů, proč lidovci zastávali tento postoj, bylo více. Už na 12. schůzi revolučního Národního shromáždění (RNS) 20. prosince 1918 k této otázce lidovecký poslanec Kadlčák pravil: Slavné Národní shromáždění! Jménem klubu Československé strany lidové mám čest přednésti toto prohlášení: Naše strana a náš katolický lid český, v ní soustředěný, z vlastní orientace prohlásily se pro samostatný československý stát. Stalo se tak několik měsíců před převratem různými prohlášeními našich reprezentantův a směrodatných shromáždění nejen na Moravě, nýbrž i v Čechách a ve Slezsku... A když tento byl prohlášen, radostně jej uvítala a otevřeně a upřímně postavila se do jeho služeb. Byli jsme royalisty jako ostatní strany české, poněvadž jsme vždy byli nadšenými a důslednými státoprávníky. Když z vůle lidu zvolena byla státní forma republiky, postavili jsme se na stranu a službu republiky a přijali jsme tuto státní formu. S naším lidem i všechno československé kněžstvo bez rozdílu hodnosti dalo se ochotně, jednomyslně, upřímně, s plným vědomím dosahu svého činu do služeb republiky a s naším lidem věrně v těchto službách vytrvá. Jsme stranou pořádku, klidného vývoje, stranou sociální, národní, stranou náboženské spravedlnosti. Jako strana těchto zásad budeme s plným

důrazem a věrně hájiti zřízení republiky a její autority a upřímně, když vítáme presidenta Masaryka, nepozdravujeme v něm jen muže, který si získal velikých zásluh nesporných o českou samostatnost a svobodu, nýbrž v něm vítáme i representanta státní autority. Autority této chrániti a podporovati ji, pokládáme za svou povinnost a příkaz našeho programu.“⁵⁷

Svůj prodemokratický postoj vysvětlovali často tím, že to není proto, že by považovali demokracii za něco věčného a úžasného, ale proto, že nejlépe vyhovuje našim podmínkám a struktuře našeho národa. A navíc demokracie byla a je nejvhodnějším systémem pro katolíky, kdy tento režim jim zaručuje nejvíce svobody. To se jasně projevilo především v době, kdy v sousedním Rakousku ale i Německu docházelo k postupné likvidaci demokracie.⁵⁸

Lidovecký ministr Jan Dostál k tomu dodával, že „katolíci už v zájmu své svobody jsou povinni státi při demokracii“⁵⁹ a že „křesťanskému demokratismu jest nejbližší ona vládní forma, při níž nerozhoduje dědičnost, poslušnost, ale svobodná vůle lidu. Takovou vládní formou jest demokracie... a ideál demokratický nejlépe odpovídá české duši a nejdokonaleji katolicismu“. Prostřednictvím této demokracie pak dosáhneme podle Dostálka nejdůležitějšího cíle a tím je „spravedlivý sociální řád“.⁶⁰

Otázka demokracie byla nejvíce připomínána v souvislosti s hrozícím nebezpečím pro Československo ze strany nacistického Německa. Byla to doba „úzkosti a varu“ a lidovci se v té době prezentovali jako hráz demokracie proti nebezpečí komunismu a nacismu. Vedení ČSL tehdy definovalo pro místní organizace svoji politiku slovy: „Nepůjdeme s žádnou protidemokratickou stranou. Nespoulupracujte s henleinovci, ani s komunisty.“⁶¹ Tento postoj tehdy také plně odpovídal oficiálnímu kurzu vatikánské politiky, který považoval oba nedemokratické režimy za velké nebezpečí.⁶²

Ústřední deník lidové strany, *Lidové listy*, 27. 4. 1933 v článku *Mladá generace lidová manifestuje pro důsledný křesťanský, národní a demokratický program strany* uvádí, že jsou dva prameny všeho neštěstí v lidské společnosti, které vznikly jako produkt liberalismu. Je to jednak „nenasytný mamonistický kapitalismus, svůdce širokých vrstev lidových“ a na druhé straně „materialistický marxismus“. Cílem proto musí být podle nich demokracie opřená o křesťanské zásady.⁶³

Lidové listy k tomu 1. 6. 1938 napsaly: „Jsme upřímně demokratickou zemí. Této demokratičnosti se nikdy nevzdáme, a dokud bude Československo demokratickým státem, zachovají si i katolíci všechna svá práva, jež jim ve veřejném životě demokratický režim zaručuje. Lidová strana stojí a padá s demokracií!“⁶⁴

Lidovecké nadšení s demokracií ovšem neznamenalo naprostou spokojenost s demokracií.

Výhrady vůči demokracii by se daly rozdělit do několika částí. Jednak tu byly skupiny uvnitř politického katolicismu, které odmítaly demokracii úplně a žádaly návrat do středověku či do doby raného křesťanství. Druhá část kritiků pak chtěla demokracii reformovat anebo vybudovat úplně nový politický systém.

Pro první část kritiků by snad bylo nejlepší označení, které by se pohybovalo v rovině blouzniveckých hnutí. Tito lidé měli společné to, že byli přesvědčeni, že jen úplné prosazení křesťanských vztahů bude lékem na nemocnou Evropu, svět i celou společnost a za další velmi často odmítali pokrok a modernizaci. Vzpomeňme třeba na slogany typu „moderní mašinismus pomocník kapitalistického systému“.⁶⁵ V praxi se jednalo o velmi marginální skupiny postrádající jakýkoliv reálný politický vliv. Přesto měli své místo a ještě po druhé světové válce se uvnitř ČSL našli někteří členové, kteří se pokoušeli na ně navázat.

Jako příklad můžeme uvést lidoveckého poslance Josefa Nováka,⁶⁶ který hovořil a snil o „vytváření feudálního řádu nového typu“. Základem této společnosti měly být malé podniky rodinného typu do 25 zaměstnanců. Větší podniky měly být organizovány po vzoru (křesťanských) společenstev, kde si členové měli volit (závodní) radu. Tato rada pak měla řídit

provoz celé firmy. Na obdobném principu se měly tvořit i další hospodářské útvary až po nejvyšší hospodářskou radu, která by řídila fungování celé ekonomiky.⁶⁷

Lidé požadující návrat do středověku či návrat k prvotnímu křesťanství postrádali zcela smysl pro realitu. Zapomínali na principy fungování celé společnosti a neřešili závažné otázky, jako byla nezaměstnanost, konkurence a další problémy moderní společnosti.

Podobné to bylo i v případě některých jedinců, kteří se uvnitř katolického světa zabývali úvahami o novém systému. Z této skupiny jmenujme například redemptoristu Konstanina Miklíka,⁶⁸ který se v knize *O dobrém zřízení státu* z roku 1931 zabýval novým systémem, jenž měl nahradit demokracii. O vztahu tohoto člověka k demokracii snad nejlépe vypovídá první věta jeho práce: „Jestliže větu, že veškerá moc ve státě pochází z lidu, vymyslí d'ábel, dlužno vyznati, že to byl jeden z jeho nejchytřejších činů.“ Po těchto slovech snad ani není nutné dodávat, že demokracii kritizoval a místo ní navrhoval zavést takzvanou nookracii. Pro svůj termín použil spojení dvou řeckých slov *noos* (duch) a *kratia* (moc) neboli vládu ducha, která by umožňovala rozhodovat a volit pouze lidem vzdělaným. Ti měli podle něj jako jediní právo rozhodovat o budoucím vývoji země. Ve své práci vypracoval poměrně podrobný způsob, který by rozhodoval o způsobu výběru voličů a voleb podle jeho představy. Dlužno říci, že jeho systém byl velmi komplikovaný a možnosti jeho uplatnění byly zcela neproveditelné.

Druhou částí výhrad vůči demokracii byla skupina návrhů na reformu demokracie. Tyto návrhy vycházely z přesvědčení, že demokracie je dobrý model vládnutí, ale je zapotřebí je reformovat a odstranit jeho nedostatky.

Mnozí tak například volali po tom, že je třeba demokracii zlepšit, prohloubit a usilovat o to aby u nás byla opravdová demokracie. „O demokracii se u nás hovoří a píše, ale obyčejně o čem je nejvíce řeči toho bývá nejméně.“⁶⁹ Výsledkem těchto úvah byly nejrůznější návrhy, kterých přibývalo nejen vlivem hospodářské krize, ale také pod rostoucí mezinárodně-politickou krizí 30. let. Mnozí kritizovali stávající demokracii a její malou schopnost ovlivnit tyto negativní trendy.

Vlivný moravský lidovec František Světlík⁷⁰ k tomu dodal na sjezdu moravských lidovců v roce 1933: „Demokracie diskutuje, hledá problémy, těžko se však osvědčuje v době mimořádných poměrů, těžko se přizpůsobuje.“⁷¹ Toto poznání vyvolávalo mezi některými lidovci volání po vládě silné (nebo také branné) demokracie, demokracie silné ruky atd. V rámci toho se objevuje také požadavek na doplnění politické demokracie. *Lidové listy* 5. 2. 1935 píše, že „demokracie politická má být doplněna demokracií hospodářskou a kulturní“. Všechny tyto návrhy mají společný cíl – odstranit nedostatky demokracie, třeba i za cenu omezení demokracie, ale demokracii jako takovou zachovat.

Pojmy hospodářská a kulturní demokracie se u lidovců často objevují. Zvláště hospodářská demokracie⁷² byla frekventovaným pojmem.⁷³ Hospodářská demokracie měla být alternativou mezi liberalismem a socialismem. Vysvětlení tohoto pojmu ovšem naráží na určité obtíže, protože nalézáme různé definice pojmu. Obecně se dá říci, že to byla snaha převést principy politické demokracie do hospodářských vztahů. Jedním ze základních problémů tehdejší společnosti totiž spatřovali ve velké hospodářské nerovnosti znásobené hospodářskou krizí. Kritici poukazovali na ten fakt, že v okamžiku konání voleb má jak bohatý kapitalista, tak nejchudší dělník či bezzemek stejná práva a jejich hlas má stejnou hodnotu. Ve skutečnosti však bohatý člověk má daleko větší možnosti a vliv na rozhodování. Slovy Alfreda Fuchse: „Je sice pravda, že v demokracii jsou si lidé rovni potud, že hlasovací lístek posledního chalupníka v Hostivaři platil tolik jako hlasovací lístek Švehlův. Ale z toho přece neplyne, že vliv toho hostivařského chalupníka byl stejný jako vliv Švehlův. I v demokracii má více vlivu ten, kdo se o politiku stará.“⁷⁴

Na tento problém měla společnost reagovat právě zaváděním hospodářské demokracie. Což v praxi mělo znamenat, že tak jako je principem demokracie spoluvláda, tak základem hospodářské demokracie má být účast ve vedení podniků. Teoretikové hospodářské demokracie předpokládali postupný vzrůst vlivu veřejné moci na soukromém podnikání, účast různých samosprávných organizací a družstev na výrobě, v peněžnictví atd.⁷⁵ Moc se měla přesunout od jednotlivých vlastníků k širšímu „manegmentu“. Prakticky se měla hospodářská demokracie projevit účastí zaměstnanců na kapitálu, ve správě podniků a podílem na zisku. Programově pak měla hospodářská demokracie vést především k zesílení veřejné kontroly soukromého podnikání. Zvláště v této době se velmi volalo po kontrole kartelů a monopolů. V neposlední řadě pak měla hospodářská demokracie vést ke spravedlivější distribuci příjmů a důchodů.

Po zavádění hospodářské demokracie se u lidovců často volalo. Tak například Lidové listy k tomu v listopadu 1935 napsali: „V takových dnech nelze chodit s maskou neutralů, kterým nic není do bídy na všech stranách, v takových dnech nelze jen planě filosofovat. Je potřeba pomáhat. Chápeme, že hladový člověk nebo člověk, jehož spravedlnost byla porušena má rebelantské myšlenky.“⁷⁶

A tento termín se čím dál tím častěji objevoval v souvislosti s hospodářskou krizí ale také v souvislosti s politickou krizí střední Evropy, kdy nakonec Československo zůstalo jako jediný demokratický stát. Například nastoupení Gogovy vlády v Rumunsku bylo lidoveckým tiskem prezentováno jako konec demokracie v Rumunsku a v tom případě se z Československa stal ostrov demokracie ve střední Evropě. S tímto stavem jsme se ovšem neměli smířit a je nutné, aby demokracie rozvinula novou aktivitu a tuto aktivitu spatřovali lidovci právě v hospodářské demokracii. Doslova psali „Jen hospodářská demokracie znemožní diktatury!“ a viděli v ní „nejlepší obranu a ochranu proti diktátorským snahám, jež nejvíce těží z hospodářské nespokojenosti a sociální bídy lidu.“⁷⁷ Jinými slovy požadavek hospodářské demokracie v sobě obsahoval požadavek zásahů státu do hospodaření, větší solidaritu, postupné odstraňování největších rozdílů a podíl dělníků na správě a výnosů z majetku.

Hovořilo se také o kulturní demokracii. Tento pojem byl značně vágní. Kulturní demokracii se jednak rozumělo, že věřící mají mít v oblasti kultury a školství stejná práva jako nevěřící. V té době měli totiž mnozí pocit, že nevěřící mají větší práva a větší možnosti než-li naopak věřící.⁷⁸ Někteří ovšem pod tímto pojmem chápali více. Jisté vysvětlení co si někteří pod tímto pojmem mysleli můžeme nalézt rovněž v tisku. Tak například v říjnu 1935 si pisatel jednoho článku na toto téma stěžoval. „Je přece neudržitelným nadále fakt, že kupř. 12 miliónů římsko a řecko katolíků má tolik práv jako několik set baptistů neb adventistů. Pod rouškou „zrovnoprávnění“ provedlo se ohromné znerovnoprávnění ba přímo znásilnění katolíků. A tak je to v hospodářství, náboženství a kultuře.“⁷⁹ Cílem kulturní demokracie mělo tedy být s ohledem na početní zastoupení katolíků prosazení většího vlivu katolické církve v oblasti kultury, školství, ale i rodinného práva. V publikaci vydané u příležitosti zemského sjezdu ČSL v Čechách v roce 1937 se k tomu můžeme dočíst: „Budeme vždycky podporovat snahy presidenta republiky dra. Edvarda Beneše o režim opravdové a ušlechtilé náboženské, národnostní a sociální snášenlivosti v ČSR, protože nesmírně přispívá k upevnění vnitřního míru a tím i k posílení státu. Katolický lid-nevzdávaje se nikdy ani v nejmenším zápasu o svá spravedlivá práva- přinášel této snášenlivosti od počátku republiky často s krajním sebezapřením. Má proto dnes plné právo očekávat, že i na druhé straně najde tutéž míru sebezapření a obětavosti. Víтали bychom zvláště..., kdyby hlavně na našich školách školská správa a samo učitelstvo se přičinily, aby se v zájmu domácího pokoje, národní solidarity a pevné mravní výchovy příštích pokolení tato zásada uplatnila naprosto.“⁸⁰

Prosazení většího vlivu mělo pak vést k tomu, že se Československo více přiblíží modelu křesťanského státu, což jak někteří lidovci věřili povede k větší demokracii a bude lépe vyhovovat národní tradici, potřebám moderní doby i volání po spravedlnosti.⁸¹

Vzhledem k politickému vývoji druhé poloviny třicátých let se z myšlenek a plánů na tzv. kulturní demokracii nic nerealizovalo a vše zůstalo u „zbožných přání“.

Vedle dalších nejrůznějších reformních návrhů se v rámci ČSL objevuje také idea stavovského státu,⁸² která je podle mého soudu nejdůležitějším návrhem na celkovou reformu, s kterou lidovci kdy za první republiky přišli. Tato idea vycházela z encykliky *Quadragesimo anno*, kterou vydal 15. května 1931 papež Pius XI u příležitosti 40. výročí vydání encykliky *Rerum novarum*.⁸³ Pro pochopení významu této encykliky si musíme uvědomit několik skutečností. Za prvé tento dokument vyšel v době největší hospodářské krize a za další je to první (ale i poslední) encyklika, která se pokusila navrhnout změnu celé společnosti. Byl to návrh společenského řádu, který měl odstranit největší hospodářské a sociální nerovnosti a zároveň představoval ideální uspořádání nové společnosti.

Největší problém té doby byla podle papeže hospodářská nerovnost. Na jedné straně byla malá skupinka nesmírně bohatých a na druhé straně obrovská masa chudých. Tato situace vedla zákonitě k rozdělení společnosti na dvě třídy a zároveň vedla k třídnímu boji. Slovy encykliky: „Stále více se projevovalo, jak se lidská společnost rozdělila do dvou tříd: jedna z nich -počtem nepatrná- požívala téměř všech výhod, které tak v hojné míře poskytují moderní vynálezy, druhá třída, k níž náležejí nesmírné dělnické masy, tísněna hroznou chudobou, marně usilovalo o to, aby se vyprostila z bídného postavení.“⁸⁴

Otázkou ovšem zůstávalo jak tento problém řešit a proto papež přichází s programem celkové změny. Papež tu navrhnul nový společenský řád, který předpokládal obnovu mravů v křesťanském duchu a obnovu institucí. Obnova měla spočívat v podstatě na vytvoření středověkého stavovského řádu. Tato idea předpokládá, že každý jedinec patří ne k určité třídě, ale k určitému stavu. Třída kapitalistů a proletariátu měla být napříště zrušena a jejich místo měli nahradit stavy, kde by byli jak zaměstnanci, tak zaměstnavatelé podle svého povolání. Tyto stavy pak měly tvořit jakýsi společný sociální organismus, který bude ovládat hospodářství, ale i veřejné dění. „Dokonalá náprava je možná jen tehdy, když se odstraní ono nepřátelství (tj. především třídní boj-pozn. autora) a když jednotlivé údy vytvoří dobře seřízený sociální organismus: tím myslíme společenské stavy, do kterých by se lidé včlenili ne podle toho ke které třídě patří na trhu práce, nýbrž podle různých společenských úkolů, které kdo zastává. Jako je přirozené, že ti kdo bydlí blízko sebe, vytvářejí obce, tak je stejně přirozené, že ti, kdo pracují v témže stavu nebo povolání-ať již hospodářském nebo nějakém jiném-, tvoří různá sdružení nebo organizace.“ Existence jednotlivých stavů byla pak obhajována slovy: „mnozí pokládají taková samostatně se spravující sdružení za nezbytnou složku státu nebo alespoň za něco, co k němu zcela přirozeně patří.“

Encyklika počítala s tím, že tyto stavovské organizace se budou vytvářet svobodně. „Tak jako si občané k nejrozmanitějším účelům vytvářejí sdružení, ke kterým se přidat nebo nepřidat je ponecháno každému na vůli, tak si budou podobně příslušníci téhož stavu stejně svobodně vytvářet sdružení k účelům, které nějak souvisejí s jejich povoláním...člověk má svobodu nejenom v tom, že může vytvářet takové organizace, které jsou rázu soukromého a náležejí do oblasti soukromého práva, ale má též právo si v nich svobodně určovat program a stanovy, které by se mu jevily, jako nejvhodnější pro účel kterého chce dosáhnout.“

V dalších částech se pak encyklika zabývá dílčími problémy jako je spravedlivá mzda, odproletarizování proletariátu, vztahem mezi kapitálem a prací a dvojí povahou vlastnictví (soukromé vlastnictví a vlastnictví sloužící obecnému blahu), kdy vyřešením těchto dílčích problémů mělo napomoci nápravě celé společnosti. Encyklika je v neposlední řadě rovněž

důležitá tím, že definovala pojem subsidiarity (tj. princip, podle něž má být každá aktivita státu a společnosti jen podpůrná (to znamená subsidiární). Stát zasahuje jen v těch případech, na jejichž řešení nemůže nižší jednotka (například rodina) stačit), což je dodnes jeden ze základních pilířů Evropské unie.

Vydání této encykliky vyvolalo velký rozruch. Nepochybné je že obsahuje řadu cenných postřehů. Velmi oceňuji vyzdvižení soukromého majetku, kdy papež varuje před jakýmkoliv pokusy odstranit soukromé vlastnictví. Stejně jako definice spravedlivé mzdy (tj. mzdy, která má vést k pokrytí životních potřeb dělníka a jeho rodiny, zohledňuje hospodářský stav podniku, přispívá k obecnému blahu a dělníkovi dává možnost našetřit si soukromé jmění) a tak bych mohl pokračovat dále. Jako celek byla ovšem v podstatě neproveditelná. Vytvoření nového „spravedlivějšího a lepšího řadu je prostě nemyslitelné.

Největší diskusi vyvolávala pochopitelně ve vztahu k demokratickému zřízení. Mnozí si totiž kladli otázku, zda-li tato encyklika není namířena proti demokracii a mnozí ji tak i chápali. Do jisté míry jejich názory byly ovlivněny tím, že autoritativní a fašistické režimy se nechali tímto modelem inspirovat. Vzpomeňme na příklady Portugalska, Rakouska nebo Itálie, kde byl model stavovského státu uváděn do praxe.

Na její obhajobu musíme ovšem uvést, že ve skutečnosti mnozí tuto encykliku nepochopili. Předpokládala totiž pozvolný vývoj a postupné směřování ke stavovskému systému nikoliv státu. Neštěstím ovšem bylo, že tento model posloužil jako model k autoritativnímu systému vládnutí. Tato diskuse pak následně vedla k tomu, že řada katolických intelektuálů (u nás např. Alfréd Fuchs) se zabývaly vztahem této encykliky k demokracii a snažili se podrobným rozbořením textu dokázat, že tato encyklika není zaměřena proti demokracii.

Výše zmiňovaný Alfred Fuchs si byl vědom rostoucího zájmu o myšlenky stavovství „ Na všech stranách se v dnešní době ozývají hesla a diskuse o stavovství: O stavovských stranách, o stavovském státě a o stavovském zřízení... Pod stavovským řádem můžeme si mysliti italský korporativismus, můžeme si pod ním však i mysliti i německý hitlerismus, stavovské zřízení jest v Portugalsku, stavovské zřízení se tvoří v Rakousku, náběhy stavovského řízení máme v demokratickém Švýcarsku.“⁸⁵ A tento zájem ho vedl k napsání práce *Demokracie a encykliky* ve které se velmi podrobně zabývá právě touto problematikou. Jinými slovy je-li demokracie slučitelná s ideály stavovství. Alfred Fuchs dochází k poznání, že tato idea je slučitelná s demokracií. Respektive to co hlásí papež je slučitelné s demokracií. Podle jeho slov je totiž nutné rozlišovat mezi stavovským státem a stavovským zřízením. Stavovský stát je podle něho ústavní formou, kdežto stavovské zřízení podle jeho názoru nezávisí na formě státu a je možné toto zřízení uskutečňovat jak v demokracii, tak v monarchii jako v diktatuře.

Cílem stavovského zřízení má být vybudovat společnost na stavech, které Fuchs chápe jako přirozené skupiny obyvatelstva určitého povolání. A tyto stavy měli napříště rozhodovat pouze o otázkách hospodářských. Stavovské zřízení nebo také stavovský řád pak není podle něj v rozporu s demokracií a zároveň odmítá, že by stavovská myšlenka vedla k diktatuře. Svůj názor obhajuje pak následně slovy: „Tvrdí se, že stavovský princip vede nutně k diktatuře proto, že mezi protichůdnými zájmy jednotlivých stavů musí rozhodovati silná ruka, autorita. Demokracie prý naproti tomu je diskusi, spočívá na dohodě. Zajisté; ale což se v demokracii v těžkých situacích čeká až se lidé a stavy dohodnou? Není ani tu třeba v nerozhodných chvílích zásahů autority? Čeká snad vláda, až se průmysl se zemědělstvím dohodnou, než se dělají příslušná opatření? Dlouho bychom mohli čekat... I v demokracii je nutno vládnout, t. j. autoritativně se rozhodovat.“⁸⁶

Z těchto důvodů přichází pak Alfred Fuchs s požadavkem postupného posilování jednotlivých institucí, které by mohli později vytvořit stavovský řád, který by překonal liberalismus a socialismus, odstranil třídní boj a zároveň byl plně kompatibilní s demokracií a sloužil by

uskutečňování křesťanských ideálů. „Již dnešní společenský řád má řadu institucí, jež by se daly dobudovati a doplniti tak, aby sloužily myšlenkám obnoveného společenského řádu. Jsou to především stavovské organizace, odborné stavy, odborové komory, společenské tarifní, družstevní organizace všeho druhu, kolektivní smlouvy a veřejné právo pracovní, závodní výbory, hospodářské rady, odborné smírčí soudy pracovní, zákony o povinném ručení, účast na zisku,...atd. atd. Všecko toto může býti naplněno novým duchem, ale především jest potřeba vytvořiti tohoto nového ducha: ducha obnovy společenství a služby, jejímž úběžným bodem a posledním cílem by byla služba Bohu.“⁸⁷

Jak jsem již výše uvedl encyklika a myšlenka stavovského státu vyvolala velký rozruch v celé společnosti a je zajímavé jak na ni reagovala ČSL. Šrámek jeho stoupenci a většinové křídlo moravských lidovců tuto encykliku v podstatě ignorovali. Předseda strany proti encyklice nikdy veřejně nevystoupil. Nevzal ji prostě na vědomí a považoval ji za daných poměrů jako naprosto neproveditelnou.

Někteří lidovci se pak snažili tento stavovský model smířit s demokracií. Tak například poslanec lidovecký poslanec Josef Novák mluvil o stavovském zřízení hospodářském, které bude mít základ v již stávajících profesních svazcích jako byla třeba advokátní komora nebo lékařská komora a tyto komory se budou postupně rozšiřovat a existence většího počtu komor povede k hospodářskému smíru a k odstranění řady problémů.⁸⁸ A podobně mluvil i matador lidovecké politiky Mořic Hruban, když na zemském sjezdu ČSL v roce 1935 pravil. „Ne stavovský stát, ale stavovský řád, který neodporuje demokracii.“ V tom pak viděl cestu k řešení třídních rozdílů. „Demokracie je nejen dohadování se, ona jest spoluprací všech poctivých lidí.“⁸⁹

Jiná situace byla naopak v „konzervativnějším“ českém křídle. Zde byla encyklika blízká řadě českých lidovců, kteří byli připraveni uvádět tyto myšlenky v život. Z vrcholných lidoveckých politiků pak z této skupiny připomeňme především Msgre. Bohumila Staška, jehož názory představují svébytný proud v myšlení českého politického katolicismu.

Msgre. Bohumil Stašek se opíral ve svých názorech o tři základní body: svatováclavskou ideu, křesťanský solidarismus a koncepci stavovského státu. Svůj výklad legitimacy české samostatnosti čerpal ze svatováclavské ideje. Dědicem českých zemí není rod habsbursko-lotrinský, ale sv. Václav, panovník samostatných Čech. Samostatnost byla vybojována díky přimluvě a pomoci sv. Václava a z této ideje pak chtěl učinit vedoucí ideu československého státu.

Svatováclavská národní idea měla být doplněna křesťanským solidarismem,⁹⁰ který viděl jako nejlepší systém, protože moderní liberalismus a socialismus selhal. První „hřešil tím, že dal všechna práva jednotlivcům bez zřetele a ohledu na celek“. Socialismus „hřeší opět tím, že jednotlivce u něho není ničím, leč snad pouhým prostředkem nebo kolečkem v mašinérii celé společnosti, která jest u něho vším a pro kterou jest ochoten přivoditi i zkázu, neštěstí a bídu jednotlivce“.⁹¹

Alternativu oběma směrům spatřoval pak Stašek v křesťanském solidarismu, jehož hlavním úkolem mělo být nastolení sociálního smíru. Tyto myšlenky pak dále rozebírá ve své představě o stavovském státě, jehož základem měl být hospodářský parlament se zástupci profesních stavů a omezení vlivu politického stranictví.

Ve svých dílech *Stavovský stát* a *Cestou ze světového labyrintu* tuto myšlenku obhajuje a vysvětluje. Ve zřízení stavovského parlamentu viděl cestu k hospodářskému ozdravení států a k sociálnímu míru a k těmto představám dodává: „Křesťanský solidarismus podporuje tuto myšlenku, poněvadž v ní vidí důležitou cestu nejen k hospodářskému ozdravení státu, ale i k sociálnímu míru. Velikým požadavkem v této snaze bylo by aspoň uskutečnění požadavku po zavedení tzv. komor práce, jež by dle stavů sdružovaly jak zaměstnavatele, tak dělníky.

Tyto zájmové komory by byly čtvery: Zemědělské, dělnické, řemeslnické a úřednické... V takovém ústředním tělese, v němž by byly zastoupeny různé skupiny společnosti, mohlo by se snad vypěstiti živější vědomí společných zájmů, solidarity také ve smyslu vyšší pospolitosti a tím by se mohly zmírniti snáze odporující si zájmy a uzavřiti kompromisy. Také by se tím poskytla pevnější opora pro její činnost zákonodárnou a správní. Takovéto centrální zastoupení stavů a povolání nesmělo by ovšem osvědčené, odborové organizace odstraňovati nebo zeslabovati. Muselo by dále v sobě zahrnovati všechna hospodářská povolání a ne snad aby mělo být jen třídním parlamentem dělníků.⁹²

Myšlenka stavovského státu byla však odsouzena k nezdaru. Větší část lidové strany a jejího vedení v čele s Msgre. Janem Šrámkem odmítali tuto koncepci jako blízkou italskému fašismu, který byl pro lidovou stranu nepřijatelný. Propagátoři těchto myšlenek se snažili zdůrazňovat, že nemají nic společného s fašismem, ale nic nepomohlo. V některých věcech byl Šrámek, jak později napsal jeden z jeho životopisců, „hanácky neoblomný... a... nikdo nikdy nemohl dostat... Šrámka na cestu, na jejímž konci by byl třeba zastřený fašistický... cíl.“⁹³

Řada lidovců a katolických intelektuálů však tyto myšlenky přesto různým způsobem rozvíjela. Z koncepcí stavovského státu zůstala zachována ve hře především myšlenka hospodářského parlamentu, kterou podporovaly i některé další strany (např. národně demokratická).⁹⁴ Lidové listy v dubnu 1934 navrhovaly, aby transformací senátu vznikla nová komora (hospodářský parlament), který měl být volen, nikoliv jmenován prezidentem, jak navrhovali někteří národní demokraté. Mladí lidovci se i podrobně zabývali otázkou volby do tohoto orgánu. Vycházeli z přesvědčení, že všichni občané dle svého postavení a povolání náleží do určitých stavů, které by vytvářely komory. Z nich by podle určitého klíče byli voleni zástupci do hospodářského parlamentu. Způsob volby měl určovat ústavní zákon. Druhá komora měla být ovšem podřízena politické sněmovně.

Od tohoto kroku si také slibovali očistění politických stran „od stavovských a zájmových zřetelů“, které měly být přeneseny na stavovské korporace a následně hospodářský parlament. Zreformované politické strany pak měly za úkol získat „novou příchýlnost a oddanost demokracii u lidových vrstev (a zamezit) zkázonosnému šíření různých myšlenek nedemokratických, podvrtných a revolučních, jako je fašismus, komunismus nebo hankrajclerství“.⁹⁵

V souvislosti se stavovským řádem se zákonitě dostáváme k důležité otázce mé studie a tou je vztah ČSL k fašismu. Lidovcům bylo často vytýkáno, že mají k tomuto proudu blízko. Důvodů proto bylo více. Jednak to byla snaha tuto stranu poškodit v rámci konkurenčního boje politických stran a za druhé nesmíme ovšem ani zapomenout na tu skutečnost, že v některých oblastech by se daly najít mezi lidoveckým a fašistickým hnutím určité styčné body: například v silném nacionalismu nebo právě v ideji stavovského státu.

Ve skutečnosti jsou však katolictví, politický katolicismus a fašismus (o nacismu ani nemluvě) zcela nesourodými protikladnými pojmy a v ČSL prakticky příznivci fašismu nebyli. Výjimkou bylo několik málo jedinců (např. Jana Scheinosta) či snad malých skupin.

Podobný vztah měli lidovci i ke komunismu. Nikdy nestály v moderní době dva světové názory v tak příkrém odporu jako katolictví a komunismus, který dobře ví, že jedině katolictví má v sobě síly, jež mohou komunismus znemožnit a popřít. A proto bojovat proti komunismu znamená jít s katolictvím, s programem nového hospodářského řádu, který komunismu bere vítr z plachet, protože zavádí do společnosti sociální spravedlnost.⁹⁶ To jsou slova Lidových listů, ústředního deníku Československé strany lidové z května 1938, které myslím velmi dobře uvozují naše téma.

Komunismus byl lidovci velmi často dáván na jednu úroveň s fašismem respektive nacismem⁹⁷ a lidovci mnohokrát naznačovali, že komunismus se svými útoky vůči demokracii nahrává nacistům.⁹⁸

Odpor lidovců vůči komunismu byl často různým způsobem vysvětlován. Ale většinou nesouhlas s činností KSČ byl vysvětlován skrze hodnoty národa,⁹⁹ víry ale i výše zmiňované demokracie. Tyto myšlenky byly koneckonců obsaženy i v programových prohlášeních ČSL a v předvolebních stranických programech.¹⁰⁰ V programových dokumentech ČSL se většinou objevoval důraz na řešení problémů domácí politiky, prostřednictvím ideálů křesťanského solidarismu, tak aby „rozpory mezi jednotlivými stavy a třídami byly co možná znemožněny“¹⁰¹ a zavrhována byla soustava třídního boje.¹⁰² Programové dokumenty hovořili většinou o marxismu ve spojení se slovy blud, bludné učení či v podobném duchu („proti třídním a náboženským bludům marxismu“)¹⁰³ nebo o „diktátu bolševické internacionály“.¹⁰⁴

Některé programové dokumenty byly však důraznější. V programu katolické (lidové) mládeže můžeme například nalézt varování před nebezpečím komunismu: „Tak např. jsme dnes svědky toho, jak mnozí si přejí mít naši společnost (societu) uspořádánu a vyslovují přitom zásady, jež by mohly býti hrobem pořádku a života národa, ba i hrobem každé spořádané společnosti...socialismus a...komunismus (bolševismus), jenž chce...vzítí jednotlivci vše, a dáti státu do správy a k obecnému užívání: peníze, pozemky, továrny, zrušiti manželství a zavéstí volnou lásku, a jedna třída lidí, třebas i početně slabší, může prý dle něho terorem vládnouti ostatním... Tj. jen malá ukázka toho, jak zmatené názory někdy ve společnosti panují...“¹⁰⁵

Je zajímavé, že v programových dokumentech velmi často nacházíme srovnání mezi kapitalismem a komunismem. Individualistický kapitalismus či případně liberalismus a socialistický komunismus je dáván na jednu úroveň a obojí je hodnoceno jako stejné zlo mající stejný původ. V českém programu ČSL z roku 1920 se k této věci můžeme dočíst: „Komunistický socialismus, který po 28. říjnu 1918 tak vysoko vztyčil svou vlajku, nemá schopností dáti lidu sociální spravedlnost. Na základě materialistického názoru světového, který učí: není Boha, není duše, není věčnosti, jest jen hmota, a co člověk užije, nemohou býti nikdy vystavěny zdravé a trvalé poměry sociální. Hospodářská soustava komunistického socialismu jest pouhou utopií a dává lidu kámen místo chleba. Poměry v Rusku, Uhrách a jinde, kde tyto socialistické nauky přišly k uskutečnění, jsou výmluvným toho dokladem. Všude, kde se tento socialismus násilím zmocnil politické a hospodářské nadvlády, uvrhnul lid na dno propasti zkázy, na jejíž okraj jej přivedl již kapitalismus.“¹⁰⁶

Asi nejradikálnější vyjádření v programových dokumentech můžeme nalézt v jednom z programových prohlášení Československé strany lidové na Slovensku. V programu nazvaném Proč nelikvidujeme čili Co chce Československá strana lidová na Slovensku, se můžeme dočíst ve třetí kapitole pod příznačným názvem Nebezpečí bolševismu následující slova: „Nemůžeme trpět, aby slovenský lid byl pod záminkou víry a národa bolševicky vychováván...S bolestí v srdci vidíme, že na Slovensku se šíří bolševismus zleva i zprava, který záhubou hrozí církvi a národu. V Budapešti to bedlivě pozorují a pomáhají tomu. Jenom čekají na okamžik, aby mohli zakročit, jako v roce 1919 během bolševického vpádu... Odkrývat rány a nepostarat se o jejich zahojení, bourat autoritu světských a církevních úřadů, rozšiřovat nespokojenost a rozňecovat revolučního ducha mezi lidem, naplnit jeho srdce nesplnitelnými požadavky, nemůže být způsobem katolické politiky, ale jenom revoluční a bolševické [] politiky“¹⁰⁷

Odmítavé stanovisko vůči komunistům v zásadě vyplývalo z odmítavého postoje katolické církve vůči komunistům,¹⁰⁸ které bylo nejpresvědčivěji uveřejněno v papežské encyklice Divini Redemptoris z 19. března 1937,¹⁰⁹ ale i v předcházejících sociálních encyklikách

Rerum novarum (1891), Quadragessimo anno (1931) atd. Katolictví bylo v podání těchto dokumentů neslučitelné s komunismem případně socialismem.¹¹⁰ A příslušnost ke komunistickému hnutí byla tehdy dokonce považována za jednu překážek v přijímání svátostí pro praktikující katolíky. Dokladem tohoto přístupu může být pastýřský list slovenský biskupů z roku 1925, který výslovně zakazoval katolickým věřícím účast v komunistických a socialistických organizacích.¹¹¹ Tento list vyvolal ve dvacátých letech velmi bouřlivou reakci, která vedla následně představitele církve k jisté opatrnosti. Nicméně i později jsme svědky prohlášení biskupů na toto téma, kdy je komunismus zásadně odmítán. Klasickým příkladem může být společný pastýřský list československých biskupů z října 1936, uveřejněným v prosinci 1936, kde se mimo jiné praví: „Nedejte se tudíž, milovaní diecesáni, nikdy, nikým a ničím svést k jakékoli spolupráci s bezbožeckým komunismem, nechcete-li sami býti nešťastnými a proměnit naši drahou krásnou vlast v rum sutin a poušť.“¹¹²

Je zajímavé, že komunisté na tento pastýřský list po jeho uveřejnění reagovali tak, že katolíci nepochopili situaci. Biskupové podle nich dobře popsali problémy současného světa, ale špatně ho adresovali, protože tento list měl být adresován ne komunistům ale kapitalistům, kteří byli v jejich podání za všechno odpovědní. „Jestliže nejvyšší církevní hodnostáři znají příčiny nynějších bled a hrozící nebezpečí, očekávalo by se, že vydají pastýřský list o bezbožeckém kapitalismu a fašismu. Ale ne! Oni napsali pastýřský list proti bezbožeckému komunismu. Vystupují proti komunistům, kteří vybudovali velký stát Sovětský svaz, jediný stát na světě, v němž nejsou ničeny zásoby potravin, v němž byla odstraněna egoistická zásada zisku, rentability, shromažďování peněz, v němž je zabezpečena životní existence pro všechny.“¹¹³

Odmítavým postulatům ze strany katolické církve odpovídalo i následné psaní lidoveckého tisku a jejich publicistů.¹¹⁴ Snad nejpřesvědčivěji se z této skupiny vyjádřil jeden z hlavních redaktorů Lidových listů Josef Doležal, který v roce 1938 vydal publikaci 20 let od bolševické revoluce, kde programově varoval před jakýmkoliv pokusy o spolupráci s komunisty: „S komunisty se nemůže spojit žádný křesťan, žádný demokrat, žádný vlastenecký Čech nebo Slovák... Komunismus je nepřítel křesťanství, státu i lidu...“ a varoval před smířlivostí ve věci komunismu a demokracie, „kde se komunismus vydává za ochránce demokracie, činí tak, aby se zachytil jako organizační tvar na její půdě pro příští možnost rozvinutí sociální revoluce ve kterou nepřestal věřit a programově pro ni pracovat.“¹¹⁵

Velký prostor pro manévrování a prosazování cílů křesťanské politiky dával reprezentantům strany program politického středu.¹¹⁶ Během existence prvorepublikové strany bylo vydáno několik stranických programů a předvolebních programů, které vydávali před volbami a kde byli konkrétněji formulováni jejich cíle. Porovnáme-li všechny tyto programy, přijdeme na to, že mají mnohé společné. Tak především křesťanský politický program měl být především alternativou mezi pravíci a levíci. Ve volebním prohlášení ze 4. dubna 1920 se například psalo, že „Republika zhyne, zvítězí-li v ní některý z obou těchto směrů. Liberalismus dává volnost špatným pudům lidským (a) materialistický socialismus znásilňuje přirozenost lidskou vůbec.“¹¹⁷ Mezi těmito dvěma zly měl být křesťanský program, jehož jednou z hlavních zásad měla být svoboda především ve smyslu svobody jednotlivce. Přičemž o této svobodě mělo platit, že tato svoboda musí být ohraničena mravními zásadami a tato svoboda nesmí narušovat svobodu druhých. Stát také nesmí zasahovat do přirozených lidských práv (právo soukromého vlastnictví a přirozené právo na výchovu).

Sami lidovci se často hlásili k tomu, že jsou středovou stranou. „Lidové hnutí vidí před sebou správně svou funkci ve státě. Je nejsamostatnějším politickým útvarem, není vázáno ani napravo, ani nalevo. Náš český politický tábor je dnes celkem jasně rozdělen do socialistického bloku a na liberální pravici, tak tomu je ostatně v celém světě. A v každém

státě, který má politickou stranu, inspirovanou katolickou naukou, zaujímá taková strana své místo ve středu. Ovšem slovo střed je pouze technickým výrazem: ve skutečnosti vyplývá zvláštní úloha tohoto centra z dominujícího postavení, jež náladám a psychosám doby nepodléhá a sama v sobě pevně zakotvená katolická nauka zaujímá nad bludnými a myšlenkovou skepsí rozrytými systémy socialismu a liberalismu. To je zkysalý myšlenkový svět a jeho krizi musíme jednou viděti i na stranách, jež z něho vyšly. U socialismu jsme tuto krizi zažili v letech největšího rozkvětu komunistické strany, u liberalismu jí prožíváme dnes, když liberalismus a jeho strany jsou ohroženy fašismem. Fašismus chová se k politickým stranám právě tak, jako se komunismus choval k demokratickému socialismu: představuje radikální element revoluční¹¹⁸

Lidovci se tak ve svém programu vymezovali jak proti levici, tak proti pravici a především pak vůči politickým extrémům. Lidovci sebe prezentovali jako záchranu proti pravicovému i levicovému radikalismu¹¹⁹ a zdůrazňovali nutnost, aby katolíci, už jen v zájmu svých svobod podporovali demokracii a odmítali jak nacismus, tak komunismus.¹²⁰

Díky své politice se lidovci stali postupně respektovanou silou v demokratickém systému a tuto proměnu si uvědomovali i sami příslušníci strany. Nejlépe snad o tom vypovídá lidovecký *Pražský večerník*, který 26. ledna 1929 tyto události komentoval slovy: „Před deseti lety se s lidovou stranou v politickém životě vůbec nepočítalo. Mluvílo se o ní přece,...jen s jakousi útrpností, asi jako o obtížném člověku, jehož osud je beztak zpečetěn. Všecko bylo opilé popřevratovou horečkou a kdyby se byl někdo odvážil tvrditi, že strana lidová poroste, anebo dokonce že za 10 let stane se v čsl. republice činitelem spolurozhodujícím, byl by býval považován za člověka úchylného a pro Bohnice zralého.“¹²¹ Snad jen na okraj poznamenám, že Bohnice je pražská čtvrť kde se nachází blázinec respektive ústav pro choromyslné.

- 1 Teze k přednášce vycházejí z mého dlouhodobého výzkumu sledované problematiky a tyto teze jsem v různých podobách již publikoval na stránkách našeho odborného tisku a současně je to i výchozí text k připravované syntéze k prvorepublikovému programu lidové strany.
- 2 K této otázce blíže viz EVA BROKLOVÁ-JOSEF TOMEŠ-MICHAL PEHR: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci v druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008.
- 3 Blíže viz O funkci, kterou by měla mít lidová strana. *Přítomnost* 3. 5. 1928, č. 17, s. 257–258. Článek je též uveřejněn v T. G. MASARYK: *Cesta demokracie III*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 1994, s. 290–291.
- 4 Tamtéž.
- 5 Jan Šrámek k tomu v roce 1940 ve Francii řekl: „Poznal jsem prof. Masaryka ve Vídni před koncem století na mezinárodním sjezdu antialkoholickém. On byl rozhodným stoupencem hnutí proti alkoholismu tj. abstinentem. Já jsem byl pro temperenci, tj. pouze pro mírný, střízlivý konsum vína a piva.“ Blíže viz NA Praha, f. ČSNV, k. 4.
- 6 Pavel MAREK: *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Praha 2011, s. 165.
- 7 Tamtéž.
- 8 K Masarykově prvorepublikové publicistice blíže viz MASARYK, T. G.: *Cesta demokracie I, II, III a IV* vydáno péčí Masarykova ústavu v letech 1994–2007.
- 9 Blíže viz *Lidové noviny* 19. 12. 1928, číslo 641, s. 2. Článek je též uveřejněn v T. G. MASARYK, *Cesta demokracie III*. Praha 1994, s. 357–361.
- 10 Tamtéž.
- 11 Tamtéž. Podobné názory můžeme nalézt i v Masarykově článku *Katolicismus a inteligence*. Blíže viz *Katolicismus a inteligence. Národní osvobození* 18. 7. 1926, č. 194, s. 2. Článek je též uveřejněn v T. G. MASARYK, *Cesta demokracie III*. Praha 1994, s. 145–147. Masaryk v něm doslova píše: „Lidová strana v republice přišla k jisté moci, protože republika jí, jako všem stranám, zabezpečuje volnost a možnost politického soupeření, avšak historie lidové strany za tuto dobu nezvratně dokazuje neplodnost lidových vůdců. Není jediné politické akce většího dosahu, kterou by politikové lidovečtí v parlamentě nebo mimo parlament byli zahájili a provedli. Žijí z činnosti druhých stran. Jednou provedou akci agrárníci a lidovci se při ní, populárně řečeno svezou, podruhé něco pro dělnictvo vykonají něco strany socialistické, lidovci se opět svezou. A tak strana lidová jeví se jako politický příživník, nikoli jako strana vedoucí.“
- 12 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2561. *Národní osvobození* 18. 12. 1929, článek Bude lidová strana stranou lidovou? ... „kněží, jejichž mravní a náboženských vliv nezbytně upadá, starají-li se více o politickou vřavu než o kazatelnu.“
- 13 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2416. *Venkov*, článek Sv. Otec s růžencem proti pěticipé hvězdě– ale čs. vůdcové lidové strany v její záři.
- 14 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2416. *Večer* 18. 7 1933, článek Vážné poučení z Vatikánu.
- 15 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2649. *Právo lidu* 23. 7. 1926, článek Poznámky o situaci. O lidové demokracii a jiných legendách.
- 16 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2413. *Lidové listy* 27. 9 1923, článek Alfreda Fuchse Problém konfesní strany.
- 17 3. generace, roč. 5, č. 5. 8. dubna 1934, s. 8, článek Patří politika do náboženství.
- 18 3. generace, roč. 5, č. 20, 15. prosince 1934, s. 1, článek Proč je třeba politické akce katolíků.
- 19 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2416. *Lidové listy* 5. února 1935, článek Proti státnímu bezbožectví
- 20 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2416. *Právo lidu* 8. března 1935, článek Koniáš prý pálil literární brak.

- 21 K tématu postavení katolické církve a politického katolicismu v meziválečné ČSR blíže viz např. PETR FIALA a kol, *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno: CDK 2008; JIŘÍ KONÍČEK, *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*, Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005 nebo též MICHAL PEHR – JAROSLAV ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928)*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012.
- 22 K otázce slavení nejen církevních svátků v této době blíže viz též CYNTHIA PACES, *Prague Panoramas. National Memory and Sacred Space in the Twentieth Century*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2009.
- 23 Text věnující se problematice svátkového práva vychází z mé studie uveřejněné v časopise Střed. Blíže viz MICHAL PEHR: Katolická církev, úprava svátkového práva a Marmaggiho aféra v meziválečném Československu. In *Střed: časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století*. Roč. 7, č. 2 (2015), s. 89-113.
- 24 Nanebevstoupení Páně je jedním z významných pohyblivých křesťanských svátků připomínajících výstup Ježíše Krista z Hory Olivetské na nebesa slavených čtyřicet dní po Velikonocích.
- 25 Svátek Božího těla neboli Slavnost Těla a Krve Páně, se slaví vždy ve čtvrtek po svátku Nejsvětější Trojice.
- 26 NA Praha, f. Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠANO), k. 2941.
- 27 Blíže viz stenografický záznam z 83. Schůze RNS 14. října 1919. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/083schuz/s083002.htm>.
- 28 Blíže viz parlamentní tisk 1127. Dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1127_00.htm.
- 29 Tamtéž. V důvodové zprávě se k tomu doslovně uvádí: „V naší republice slaveny jsou jakožto svátky zasvěcené pod vlivem ustanovení církve katolické mnohé dny, takže množství pracovních dnů proti zemím protestantským je značně menší. Tím trpí výkonnost úřadů státních, škol veřejných i soukromých a soudů. Vzhledem k tomu, že zavedena je 8hodinná doba pracovní a mimo to zavádí se anglická sobota a přísný klid nedělní, event. náhradní den odpočinkový, jest hromadění svátků často do prostředí týdne připadajících národohospodářsky škodlivé. Církev katolická již před válkou zanašela se myšlenkou, podstatně zmenšiti počet dnů svátečních a přeložiti svěcení jich event. na neděli, ale válka zamezila provedení tohoto úmyslu. Při rozmanitosti konfesí, které v naší republice jsou, je potřebí, aby docíleno bylo jednoty pro státní život veřejný a pro život hospodářský a to tím spíše, že nemůže se pokládati za znesvěcení památného dne, bude-li všude pracováno.“
- 30 Zákon byl pozměněn až vládním nařízením 63/1939 Sb. z 9. března 1939 a vládním nařízením 219/1939 Sb. z 18. září 1939, které rušilo 28. říjen jako státní svátek.
- 31 *Práce čsl. strany lidové pro republiku a její občanstvo*, Praha 1925, s. 27–28.
- 32 Navíc slavení svátku svatého Štěpána na Slovensku často považovaly československé prvorepublikové úřady za nemístnou provokaci a projev promaďarské iredenty. Srovnej např. Slovenský národní archiv v Bratislavě (dále jen SNA), f. Referát Ministerstva školství a národní osvěty v Bratislavě, k. 392. Dopis biskupskému ordinariátu v Trnavě ze 13. března 1936: „Státní kultová správa musí opětovně upozorňovat biskupský ordinariát, po případě i disciplinárně zakročovat proti duchovním maďarské národnosti, kteří nerespektují svrchovanost státu a buď neslaví státní svátky, anebo je slaví urážlivým způsobem. Nechtě je dovoleno při této příležitosti upozornit též i na tzv. oslavy maďarského státního svátku ke cti sv. krále Štěpána 20. srpna. Přesto že veřejné oslavy sloužením slavnostních bohoslužeb přestaly, nastal nový nešvar a to svěcení tohoto svátku prostřednictvím dožínkových a různých jiných slavností [...]. Není pochybnosti o tom, že i tyto oslavy se dějí s vědomím místních duchovních.“
- 33 Je zajímavé, že při projednávání zákona o svátcích na půdě československého parlamentu se tohoto svátku velmi zastával představitel slovenského katolicismu Andrej Hlinka. Stejně jako se tohoto svátku zastávali i němečtí katolíci. Svaz německých katolíků například žádal československou vládu v roce 1925, aby o věci svátku včetně zachování svátku sv. Jana Nepomuckého „podle zásad demokratických bylo rozhodnuto hlasováním lidu“. Blíže viz NA Praha, f. MŠANO, k. 2941. K protestům ve věci rušení církevních svátků viz též NA Praha, f. Ministerstvo vnitra-Stará registratura, k. 792.
- 34 Slovy důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona (tisk 5061): „v němž veliká část národa našeho vidí muže, který památným svým bojem za znárodnění pražské university a osvobození ze středověkého universalismu, tak nebezpečného právě menším národům, získal si nesmrtelných zásluh o zachování českého národa i českého ducha v

život státním i literatuře, den 1. května, jako symbol sociálního pokroku, po němž v demokratickém národě našem toužíme.“ Dostupné na http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t5061_00.htm.

- 35 Jiří STRÍBRNÝ, *Paměti I (strojopis)*, s. 137–138.
- 36 *Nuncius opustil Prahu*, Slovák, 9. července 1925, s. 1.
- 37 Slovy prohlášení: „*O rázu a způsobu oslav toho dne za účasti státu budou jako o věci unitropolitické rozhodovati výhradně a jedině zákonní zástupci československého lidu.*“ Blíže viz Archiv Národního muzea (dále jen ANM), f. Eduard Jelen, k. 3, prohlášení československé vlády z 18. července 1925.
- 38 J. DOLEŽAL, *Politická cesta*, s. 314.
- 39 Archiv KDU-ČSL, f. Josef Doležal, k. 40, zápis o schůzi ústředního výkonného výboru Čsl. strany lidové 21. a 22. července 1925.
- 40 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 1818, Národní politika 23. června 1927, článek Zdokonalování zákonů. Článek označil správní reformu jako zdokonalení československého zákonodárství. Jiné noviny používali přirovnání konsolidační zákon. Blíže viz NA Praha, f. MZV- VA I, k. 1818. Československá republika, 3. července 1927, článek Československo Nový konsolidační zákon.
- 41 Blíže viz Stenografický záznam 36. schůze Poslanecké sněmovny konané 19. června 1926 Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/036schuz/s036003.htm>.
- 42 NA Praha, f. Theodor Bartošek, k. 7, a. j. 7. Z textu obžaloby komunistických poslanců.
- 43 Srovnej s prvorepublikovými programy ČSL: *Obnova společnosti. Program Československé strany lidové*. Praha: ČSL, 1920 a *Program Československé strany lidové*. Brno: ČSL, 1921. Prodémokratická prohlášení můžeme ovšem nalézt i dalších stranických materiálech. Blíže viz například *Skutky mluví: Co vykonala dosud Československá strana lidová a co chce dále konati pro republiku a její občanstvo*. Praha: ČSL, 1925; TOMÁŠ FUČÍK, *Československá strana lidová, její program a cíle*. Brno: Lidová akademie moravskoslezská, 1933.
- 44 NA Praha, f. MZV-VA I, k. 2415. *Lidové listy* 26. 11. 1929.
- 45 Lidové hnutí jediným štítem obecného pořádku. *Lidové listy* 1935, roč. 14, č. 60, 12. 3, s. 1.
- 46 NA Praha, f. MZV-VA I, k. 2415. Pro demokracii, hospodářský a sociální pokrok. *Lidové listy* 11. 2. 1927. Šrámek dokonce jednou vyjádřil zásluhy ČSL o demokracii slovy: „*Bez nás by se československé demokracii dařilo všelijak.*“ Blíže viz *Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918–1938*. Ed. Tomáš Fučík. Brno: Typos, 1946, s. 128.
- 47 *Přednášky z řečnického kursu Československé strany lidové od 13. do 18. října 1919*. Brno: ČAT, 1919, s. 43.
- 48 MILOŠ TRAPL: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v letech 1918–1938*, s. 19. Lidovcům byla často vyčítán jejich národovecký program. Některé strany vytýkaly ČSL, že ve svém nacionalismu překračují meze a především vůči národnostním menšinám v ČSR jsou nespravedliví. Blíže viz například *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 8, 12. 1, s. 3-článek o útocích agrárního Venkova. Na Šrámka a jeho politiku vůči Němcům ovšem útočili dokonce i nacisté, kdy například nacistický deník *Angriff* 27. ledna 1938 zaútočil ve svém vydání na Šrámka a politiku celé jeho strany. O tři dny později o této události informoval lidovecký tisk své čtenáře. Blíže viz *Říšskoněmecký útok na ministra Šrámka a politiku lidové strany Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 24, 30. 1., s. 1.
- 49 MILOŠ TRAPL: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc: Danal, 1995, s. 39.
- 50 *Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918–1938*. Ed. Tomáš Fučík. Brno: Typos, 1946, s. 63.
- 51 Tamtéž, s. 147.
- 52 Srovnej např. JAN DOSTÁLEK: *Československá strana lidová a stát*. Hradec Králové: Adalbertinum, 1929 a JOSEF DOLEŽAL: *Politická cesta katolicismu*. Praha: Ústředí křesťansko-sociálních dělnických organizací v Čechách, 1928.

- 53 František Jan Nosek (1886– 1935), český právník, národohospodář a politik. Roku 1910 vstoupil po studiu práv na české univerzitě do služeb Zemského ředitelství v Čechách, od 1918 zaměstnanec ministerstva financí. 1919 spoluzakládal ČSL a 1920–35 poslanec NS za ČSL; 1925–26 ministr vnitra a 1926–29 ministr pošt a telegrafů.
- 54 Blíže viz www.psp.cz-stenografický záznam 346. schůze Národního shromáždění RČS ze 7. 11. 1934-projev Františka Noska.
- 55 JUDr. Martin Mičura (1883– 1945 (1946)), slovenský právník, publicista a politik. Vystudoval práva a posléze působil jako advokát v Bytči. Angažoval se v katolickém politickém hnutí na Slovensku. 1919–20 župan a 1920–22 ministr pro správu Slovenska. V roce 1925 založil ČSL na Slovensku a 1925–38 byl předsedou této strany. Za druhé světové války 1939–43 předseda nejvyššího soudu slovenské republiky. Spolupracoval s domácím odboje. Po válce zatčen sovětskými orgány a odvečen do Moskvy, kde krátce na to zemřel.
- 56 Náš organizační nástup na južném Slovensku. *Ľudová politika*, roč. 14, č. 22, 28. 1. 1938, s. 2.
- 57 Blíže viz www.psp.cz. Stenografický záznam z 12. schůze RNS z 20. prosince 1918.
- 58 Msgr. Jan Šrámek např. prohlásil v souvislosti s Dollfusovým střetnutím s rakouskou sociální demokracií, že „*kdyby se však připustil teror proti českým sociálním demokratům, postihl by také nás. Viděli jsme, jak to dopadlo se stranou centra v Bavorsku.*“ Blíže viz MILOŠ TRAPL: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc: Danal, 1995 s. 50.
- 59 Ministr Ing. Jan Dostálek v Pardubicích. *Lidové listy*, 1938, roč. 17, č. 25, 31. 1, s. 2.
- 60 JAN DOSTÁLEK: *Československá strana lidová a stát*, s. 5.
- 61 MILOŠ TRAPL: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc: Danal, 1995, s. 53. Tuto myšlenku v různých obměnách Šrámek několikrát zopakoval. Tak například na sjezdu Čsl. strany lidové v Brně 16. ledna 1936 pravil „*My jsme s těmi, kteří půjdou proti každému, ať je to na té či oné straně, kdo nám bude chtít sahat na naši státní demokracii.*“ Blíže viz TOMÁŠ FUČÍK (ed.): *Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918–1938*. Brno: Typos, 1946, s. 127
- 62 Blíže viz texty papežských encyklik *Divini Redemptoris. O bezbožeckém komunismu*. Praha 1938 a *Mit brennender Sorge*. Praha 1937.
- 63 NA, f. MZV-VA I, k. 2416.
- 64 Tamtéž.
- 65 Srovnej BOHUMIL STAŠEK: *Cestou ze světového labyrintu*. Praha: Ústřední sekretariát československé strany lidové, 1932, s. 7.
- 66 Josef Novák (1888 – 1970), český pedagog a politik. Po obecné škole a absolvování gymnázia v Pelhřimově studoval matematiku a fyziku na UK v Praze a následně se stává středoškolským profesorem. V politice je aktivní už od roku 1908 v katolicko-národní straně a následně v ČSL. 1925–1939 poslanec NS. Po válce zůstal ve vrcholné politice, 1945–48 poslanec Prozatímního národního shromáždění (PNS) a Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS). Po únoru 1948 se zcela stáhl z veřejného dění.
- 67 Tyto názory rozvíjel také Bohdan Chudoba, který tím navazoval na ideu stavovského státu. DRÁPALA, Milan: *Na ztracené vartě Západu*. Praha: Prostor, 2000, s. 32.
- 68 Josef Konstantin Miklík (1895– 1966), český katolický kněz a publicista. Po středoškolských studiích vstoupil do řádu redemptoristů, kde se v roce 1920 stal knězem. Publicisticky velmi aktivní, autor řady knih z oblasti literatury a filozofie. Po roce 1948 žil v exilu ve Španělsku, USA a v Latinské Americe. V zahraničí spolupracoval s Bohdanem Chudobou.
- 69 Demokracie ne ve slovech, ale ve skutecích. *Lidové listy*, roč. 15, č. 105, 6. 5. 1936, s. 2.
- 70 K osobě P. Františka Světlíka blíže viz PAVEL MAREK - MILOŠ TRAPL: *Mons. František Světlík (1875–1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře*. Rosice u Brna: Gloria, 2001.

- 71 *Almanach Československé strany lidové v zemi moravskoslezské 1933*. Praha: ČAT, 1933, s. 15. Projev Františka Světlíka na sjezdu strany konaném ve dnech 28.–29. 10. 1933.
- 72 K otázce vztahu hospodářství a katolického křesťanství blíže viz například BEDŘICH VAŠEK: *Zásahy státu do hospodářského života a křesťanská nauka sociální*. Praha: Česká společnost národohospodářská, 1936.
- 73 K pojmu hospodářská demokracie v našem prostředí blíže viz například JOSEF HNILIČKA: *Hospodářská demokracie*. Znojmo 1935 nebo JOSEF NĚMEC: *Všem nespokojeným anebo hospodářská demokracie jako jediný prostředek k odstranění nespokojenosti*. Brno 1936. V druhé polovině třicátých let vycházely dokonce noviny s tímto názvem (blíže viz *Hospodářská demokracie: orgán československých produktistů*, který vycházel v letech 1936–38) a o hospodářské demokracii mluvil i Edvard Beneš. Blíže viz EDVARD BENEŠ: *Demokracie dnes a zítra*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1999. Z lidoveckého tisku pak například blíže viz Ani liberalismus ani socialismus, ale hospodářská demokracie *Lidové listy* 1935, roč. 14, č. 38, 14. 2., s. 1 nebo Jak rozumíme hospodářské demokracii. *Lidové listy* 1935, roč. 14, č. 39, 15. 2., s. 1.
- 74 ALFRED FUCHS: *Demokracie a encykliky*. Praha: Vyšehrad, 1936, s. 12.
- 75 Z teoretické literatury blíže viz například SYDNEY JAMES WEBB: *Industrial democracy*. London 1902; FRITZ NAPHTALI: *Wirtschaftsdemokratie: Ihr Wesen, Weg und Ziel*. Berlin 1928 nebo JOHANNES GERHARDT: *Liberalismus und Wirtschaftsdemokratie*. Berlin 1930.
- 76 Usměrnit hospodářství v duchu křesťanské solidarity. *Lidové listy*, 1935, roč. 15, č. 263, 17. 11.
- 77 Jsme opravdu už jediným ostrovem demokracie ve střední Evropě. Jen hospodářská demokracie znemožní diktatury! *Lidové listy* 1938, roč. 17, č. 5, 8. 1., s. 1.
- 78 Ve jménu kulturní demokracie. *Lidové listy*, 1935, roč. 14, č. 35, 10. 2., s. 1.
- 79 Užitečná demokracie na Podkarpatské Rusi. *Lidové listy*, 1935, roč. 14, č. 233, 11. 10, s. 2.
- 80 *Československá strana lidová ve své práci a úkolech*. Praha: Ústřední sekretariát ČSL v Čechách, 1937, s. 233.
- 81 Tamtéž, s. 234.
- 82 Z dobové literatury ke stavovskému státu připomeňme alespoň KAREL MOUDRÝ: *Stavovský stát, jeho ideologie a organisace*. Praha, 1934. Z tvorby Bohumila Staška připomeňme BOHUMIL STAŠEK: *Stavovský stát*. Praha, 1931. Některé jeho další názory na politické uspořádání jsou též v: BOHUMIL STAŠEK: *Cesta ze světového labyrintu*. Praha: Ústřední sekretariát Československé strany lidové, 1932 a BOHUMIL STAŠEK: *Nový hospodářský řád křesťanský: Zásady a obsah nového křesťanského hospodářského řádu*. Praha: Vyšehrad, 1937.
- 83 K tomuto tématu blíže viz JAROSLAV ŠEBEK: *Encyklika Quadragesimo anno, její recepce a vliv na katolické prostředí v českých zemích ve 30. letech*. Soudobé dějiny 2-3/2001, s. 365–383.
- 84 Encyklika vyšla záhy po svém vydání i v českém jazyce v překladu Bedřicha Vaška. Blíže viz Encyklika (Okružní list) Pia XI. o znovuvybudování společenského řádu v duchu evangelia (quadragesimo anno expleto). Olomouc: Lidové knihkupectví, 1931. Citáty encykliky v tomto textu uvedené, pochází z textu uveřejněného na internetu ve znění schváleném Českou biskupskou konferencí č.j. 323/96 ze dne 7. května 1996 (www.kaberle.cz).
- 85 ALFRED FUCHS: *Demokracie a encykliky*. Praha: Vyšehrad, 1936, s. 10.
- 86 Tamtéž, s. 13.
- 87 Tamtéž, s. 84–85.
- 88 Poslanec Josef Novák to ve svém projevu před poslaneckou sněmovnou vysvětlil 6. 12. 1935 slovy: „stavovské zřízení hospodářské, neznamená...stavovský stát, nýbrž znamená...vyplnění demokratických forem, které tu máme, další podstavbou, tak aby mohly lépe fungovat a lépe plnit těžké hospodářské

úkoly, které nyní celou správu státní čekají a zatěžují. Ovšem že tyto formy musejí býti demokratické v tom smyslu, že musí tam občanstvo - což je princip demokracie - čím dále tím více nabývati vlivu a možnosti rozhodovati o otázkách hospodářských a sociálních, než je možné dnes, kdy je silně zdůrazněn proti tomuto demokratickému principu princip správy byrokratické. Snad bude lepší, když tu užijeme několika příkladů, jak se asi bude ten příští stavovský řád nebo zřízení rýsovat. My máme již takové organisace. Máme z dob dřívějších advokátní komory. Advokátní komora shromažďuje obor lidí stejné práce. Představme si, že některý advokát umí chodit po ostří zákona, takže ho zákon nepostihne, když něco nesprávného udělá. Bude osvobozen, nebo nebude postaven ani před soud. A když tedy bude osvobozen, poněvadž není paragrafu na ten čin, který se cítí jako nesprávný, ale není formulován v trestním zákoníku, je tu ještě advokátní komora. Ona prohlásí: "Pravda, náš člen zpronevěřilý ušel trestající ruce zákona, ale on pošpinil stav. Proto my jej zvedáme, abych tak řekl, "z řemesla, my mu bereme advokátní praxi na měsíc, na půl roku, na rok, nebo na vždycky." Cítíte, že tady část správní moci je již nyní přenesena na autonomní organizaci jednoho stavu, tedy na advokátní komoru. Stejně je tomu s lékařskými komorami - byť ne úplně - a myslím, že tento způsob, to jest organisování autonomních sborů stejné práce, by mohlo být dobrým východiskem a dobrou náplní naší demokratické struktury. Pan ministr zemědělství dr. Zadina oznámil, že přijde s organizací závazných zemědělských společenstev a zemědělských komor. Vítáme velice toto prohlášení pana ministra zemědělství, poněvadž dlouho jsme usilovali, aby k tomu v naší Československé republice došlo. Jistě, že tady bude řada otázek řešena daleko lehčeji a že tím nebude zatěžován centrální demokratický sbor, parlament, obě komory Národního shromáždění. Slavná sněmovno, uvědomme si, že přece lidé jedné práce a jednoho stavu si lépe rozumějí, již mluví si lépe rozumějí a také svým věcem lépe rozumějí, pokud nepřesahuje to obor, který jest jim vyhrazen nebo na kterém jest zúčastněn také ostatní svět. Proč by nemohlo tu býti postupováno tak, že otázky, které jsou věci pouze jednoho stavu, by si řešil ten organisovaný stav sám a státní moc by stála nad ním, aby ta usnesení buď nedotkla se hospodářské struktury celého státu, nebo nezasahovala do práv ostatních složek státu a tak by si stát udržoval svrchované právo udržovat harmonii mezi jednotlivými proudy a stavby v příslušném hospodářském, kulturním i sociálním životě. Blíže viz [www.psp.cz-stenografický_záznam 17. schůze Národního shromáždění RČS ze 6. 12. 1935-projev Josefa Nováka](http://www.psp.cz-stenografický_záznam_17_schůze_Národního_shromáždění_RČS_ze_6_12_1935-projev_Josefa_Nováka).

- 89 Dr. Mořic Hruban na zemském sjezdu. *Lidové listy*, 1935, roč. 14, č. 152, 4. 7., s. 10.
- 90 K otázce a vymezení pojmu křesťanský solidarismus blíže viz HENRI LECHTAPE: *Křesťanský solidarismus*. Praha: Lidový tiskařský spolek, 1923; JOSEF KRATOCHVIL: *Křesťanský solidarismus*. Brno: Lidová akademie moravskoslezská, 1935. ANTONÍN PIMPER: *Křesťanský solidarismus*. Praha: ČAT, 1946.
- 91 MICHAL PEHR a kol. *Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha: Akropolis a EAD, 2007, s. 244.
- 92 STAŠEK, *Cesta ze světového labyrintu*, s. 14. K této otázce viz též článek Pro vzkříšení stavovství. *Lidové listy*, roč. 12, č. 279, 7. 12.1933, s. 1.
- 93 NA Praha, f. 10 – P. František Hála, sign. 10-1/393/3.
- 94 Hospodářský parlament v demokracii. *Lidové listy*, roč. 13, č. 83, 11. 4. 1934, s. 1.
- 95 Mládí ukazuje cesty k obnově národa. *Lidové listy*, 1934, roč. 13, č. 81, 8. 4., s. 3.
- 96 *Lidové listy*, r. 17, č. 109, 11. května 1938, s. 3, článek Propagovali v cizině náš komunismus.
- 97 Srovnej například NA Praha, f. MZV-VA I, k. 2445 *Lidové listy* 13. října 1933, článek Proti hakenkreuzlerům a komunistům nebo NA Praha, f. MZV-VA I, k. 2416 *Lidové listy* 1. února 1938, článek Lidový tábor odmítá součinnost s henleinovci i s komunisty.
- 98 *Lidové listy*, r. 14, č. 110, 11. května 1935, s. 4, článek Marxistická fronta na pražské radnici proti znamení kříže! „Marxisté připravují půdu i u nás českému hitlerismu?“
- 99 Je zajímavé, že této problematice se dotkl i lidovecký předseda Msgre. Jan Šrámek, který po svém zatčení v březnu 1948, svoji spolupráci s KSČ v Národní frontě po osvobození vykládal prostřednictvím toho, že se komunisté prohlásili na rozdíl od předválečného vývoje za národní stranu.
- 100 Srovnej PAVEL MAREK: *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011.

- 101 Tamtéž, s. 149.
- 102 Tamtéž, s. 151.
- 103 Tamtéž, s. 259.
- 104 Tamtéž, s. 278.
- 105 Tamtéž, s. 155.
- 106 Tamtéž, s. 161.
- 107 Srovnej *Prečo nelikvidujeme čili čo chce československá strana lidová na Slovensku?* Bratislava 1927, s. 6–7.
- 108 Srovnej NA Praha, f. MZV-VA I, k. 2448, Lidové listy 17. září 1936, článek Alfreda Fuchse Svatý otec o komunismu a ohlas jeho projevů u nás.
- 109 Srovnej BEDŘICH VAŠEK: *Divini redemptoris: o bezboženckém komunismu*. Olomouc: Katolická akce, 1938.
- 110 Slovy encykliky *Quadragesimo anno*: „Socialismus, ze kterého se stal komunismus, v teorii i praxi sleduje dvojí cíl: nejostřejší třídní boj a zničení soukromého vlastnictví. Za tímto cílem nejde jen skrytě a oklikami, ale otevřeně a s použitím všech prostředků, včetně hrubého násilí. Při uskutečňování těchto cílů se ničeho neleká a nic mu není svaté. Když se zmocní vlády, je neuvěřitelná a strašná, jak ukrutně a nelidsky jedná. Svědčí o tom hrozné zrušení a trosky, kterými posel rozsáhlé kraje východní Evropy a Asie. A jak velkým je komunismus protivníkem a otevřeným nepřítelem svaté církve a samotného Boha, to už bohužel dokázal svými činy více než dostatečně a všem je to více než dobře známo. Pokládáme za zbytečné věrné děti církve před bezbožným a nespravedlivým komunismem varovat. Nemůžeme však bez hlubokého zármutku hledět na bezstarostnost těch, kteří toto hrozící nebezpečí podceňují a klidně se dívají na to, jak se všude připravuje násilná vražedná revoluce, která by zahubila celou společnost. Tím spíše pak je třeba odsoudit lehkomyšlnost lidí, kteří se vůbec nestarají o odstranění nebo změnu poměrů, jež vzbuzují nespokojenost a připravují tak cestu k rozvratu a ke zkáze společnosti.“ Text encykliky je publikován mimo jiné na internetové stránce: <http://www.fatym.com/abcd/k/000062.htm>
- 111 Církevní tresty byly pastýřským listem popsány slovy: „Taký kresťan katolík, ktorý o tu uvedených pravidlách bol dostatočne poučený, a hoci mu bolo možno vystúpiť z protikresťanského združenia, predsa zlomyseľne v ňom zôstáva: nesmie byť akožto nekajúcný hriešnik a odpadlík pripustený ku svätým sviatostiam a nemôže si nárokovať žiadneho práva a pocty v Cirkvi, ktorej sa spreneveril. Nasledovne ani rozhrášenie pri svätej spovedi mu nepatrí a keď – čo Boh odvráť – až do smrti v hriechu sotrvá, ani cirkevný pohreb.“ Blíže viz Pastýřský list slovenských biskupů z 26. listopadu 1924. Za poskytnutí tohoto textu děkuji slovenskému historikovi prof. PhDr. Robertu Letzovi, CSc. z Bratislavy.
- 112 Lidové listy, r. 15, č. 286, 13. prosince 1936, s. 5, článek Proti bezbožeckému komunismu křesťanský společenský řád. Podobné odsouzení můžeme nalézt i v pastýřských listech jednotlivých biskupů. Hradecký biskup Mořic Pícha vydal například v říjnu 1936 pastýřský list pro hradeckou diecézi, kde se věřící mohli dočíst: „Co je na bolševictví nejhorší, je právě hnusná a protilidská bezbožecká jeho náplň, která chce vyvrátit z kořenů pevné a nejosvědčenější morální a myšlenkové hodnoty, jimiž katolické křesťanství vypěstovalo národy ve velkou kulturní jednotu takové síly, že převládla nade vším na světě.“ Srovnej Lidové listy, r. 15, č. 241, 20. října 1936, s. 1, článek Oficiální bezbožectví spojencem komunismu. O pastýřském listu Mořice Píchy. Podobné pastýřské listy byly vydávány i v dalších zemích. Srovnej např. Lidové listy, r. 15, č. 259, 11. listopadu 1936, s. 1. Holanští biskupové vydali pastýřský list: Proti bolševismu a novopohanství.
- 113 Rudé právo, r. 16, č. 291, 15. prosince 1936, s. 1, článek Čemu slouží pastýřský list? Arcibiskupové a biskupové ukazují na zločiny kapitalismu, ale vyzývají k boji proti komunismu!
- 114 Srovnej například RUDOLF INNA MALÝ: *Kříž nad Evropou*. Praha: A. Neubert, 1935; ALFRED FUCHS: *Demokracie a encykliky*. Praha: Vyšehrad, 1936; JOSEF DOLEŽAL: *Evropa dvacet let od bolševické revoluce: Rusko historickým důkazem o nemožnosti komunistických řádů společenských*. Praha: Vyšehrad, 1938.

- 115 Srovnej Josef Doležal: *Evropa dvacet let od bolševické revoluce: Rusko historickým důkazem o nemožnosti komunistických řádů společenských*. Praha: Vyšehrad 1938, s. 38 a 39.
- 116 Blíže viz FERDINAND PEROUTKA: *Budování státu I*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1991, s. 397. „V těchto nových zápasech zaujala lidová strana obratně místo středu.“
- 117 Archiv KDU-ČSL, fond Vladimír Červenka, složka Národní shromáždění (paměti), s. 1–3.
- 118 NA Praha, f. MZV- VA I, k. 2413, Lidové listy 16. října 1932, článek Jasná řeč lidové strany napravo i nalevo. K diskusi o „středu“ a „mostu“.
- 119 Srovnej například Lidové listy, r. 17, č. 25, 1. února 1938, s. 3, článek Lidový tábor odmítá součinnost s henleinovci i s komunisty nebo Lidové listy, r. 17, č. 93, 22. dubna 1938, s. 1, článek Fašismus socialisující.
- 120 Lidové listy, r. 14, č. 144, 23. června 1935, s. 1, článek Katolíci ČSR. Přední stráží proti bolševickému ateismu, Lidové listy, r. 17, č. 27, s. 3, článek Katolíci už v zájmu své svobody jsou povinni státi při demokracii.
- 121 Blíže viz NA, f. MZV-VA I, k. 2413, Pražský večerník 26. 1. 1929.